

КИЇВСЬКА ШКОЛА ЕКОНОМІКИ

МАГІСТЕРСЬКА ПРОГРАМА З ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВРЯДУВАННЯ

ДИПЛОМНА РОБОТА

«Маніпуляції як інструмент парламентських дебатів щодо законопроектів
про Державні бюджети України 2020-2025 років»

Студентка: Юрченко Елліна Станіславівна
Наукова керівниця: викладачка публічного управління KSE,
Доцентка, PhD з права Рабінович Марина

Для здобуття освітнього ступеня: Магістр
за спеціальністю: 281 Публічне управління та адміністрування

Київ 2025

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	3
ВСТУП	3
ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ	6
ДИЗАЙН ДОСЛІДЖЕННЯ	10
РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	14
ВИСНОВКИ ТА ДИСКУСІЯ .	43
ПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ ДО ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .	47
ДОДАТОК 1	50

АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячене аналізу маніпулятивних стратегій у парламентських дебатах Верховної Ради України при розгляді законопроектів про державний бюджет на 2020-2025 роки. За допомогою методу критичного дискурс-аналізу було встановлено, що депутати активно використовують ідеологічні протистояння, апеляцію до емоцій та інформаційну асиметрію («брак знань») з метою впливу на рішення парламенту та суспільну думку. Показано динаміку маніпулятивних стратегій залежно від суспільних криз (COVID-19, війна з РФ). Результати підтверджують теоретичну модель маніпуляції Т. Ван Дейка та демонструють потребу в запровадженні освітніх програм і механізмів моніторингу політичного дискурсу для протидії маніпуляціям.

Ключові слова: парламентський дискурс, маніпуляції, критичний дискурс-аналіз, бюджетний процес, Верховна Рада України, політична комунікація, апеляція до емоцій, ідеологічне протистояння.

Кількість слів у роботі: 15596

ВСТУП

У політичному дискурсі маніпуляції є поширеним явищем, яке використовується для досягнення контролю над аудиторією, змушуючи її приймати рішення або підтримувати дії, що вигідні маніпулятору, але часто суперечать інтересам реципієнтів (Van Dijk, 2006; Cabrejas-Peñuelas, 2017). Зокрема маніпуляції визначають як «комунікативна та інтерактивна практика, в якій маніпулятор здійснює контроль над іншими людьми, як правило, проти їхньої волі або всупереч їхнім інтересам» (Van Dijk, 2006). Маніпуляції здійснюються «з метою обману, щоб змусити об'єкта маніпуляцій повірити, що все робиться на його користь, тоді як це приносить користь лише маніпулятору» (Cabrejas-Peñuelas, 2017). Маніпуляція як форма дискурсу реалізується через контроль та викривлення інформації, апеляцію до емоцій та зловживання владою, створюючи асиметричні відносини між маніпулятором і маніпульованим (Sperber & Wilson, 1995). Оскільки маніпуляції використовуються для обману реципієнта і одним із видів маніпуляцій є контроль та викривлення інформації, то межа між маніпуляціями та брехнею є дуже тонкою, а коли маніпулятор зовсім спотворює факти, то це стає явною брехнею (Van Dijk 2008b; Stothard 2003). Тобто, маніпулятор в певній частині спотворює факти для впливу на реципієнта та досягнення своєї мети.

Особливо вираженим феномен маніпуляцій є у парламентському дискурсі, що включає формалізовані виступи, обговорення та дебати, які відображають ієрархічні та політичні стосунки між учасниками (Van Dijk, 2003). Парламентські дебати є окремим

видом парламентського дискурсу, що відбувається під час засідань комітетів і пленарних засідань, де обговорюються законопроекти, зокрема про державний бюджет. Ці дебати характеризуються високим рівнем формалізації, специфічною стилістикою і строгим регламентом (Cabrejas-Reñuelas, 2017). У такому контексті маніпуляції стають потужним інструментом для просування інтересів політичних груп. Вони реалізуються через позитивну самопрезентацію, дискредитацію опонентів, використання складної термінології та викликання емоцій, щоб прискорити ухвалення рішень (Van Dijk, 2006). Ван Дейк при аналізі маніпуляцій у парламентському дискурсі поєднує соціальний, когнітивний та дискурсивний підходи. Це дозволяє глибше розкрити процеси маніпуляції. За його теорією, маніпуляція має кілька складових: акцент на позиції, владі та авторитеті мовця; нав'язування нових переконань за допомогою аргументів і доказів; дискредитація альтернативних поглядів і джерел; апелювання до емоцій та ідеологій реципієнтів (Van Dijk, 2006). Наприклад, дослідження парламентських виступів у Іспанії та Нідерландах продемонстрували, що опозиція частіше використовує емоційну риторику та ідеологічне протистояння, тоді як урядові партії частіше вдаються до маніпуляцій інформаційною перевагою (Cabrejas-Reñuelas, 2017; Van Dijk, 2006).

В Україні проводилось дослідження брехні та маніпуляцій у виступах народних депутатів в 2017 році (<https://voxukraine.org/longreads/lie-theory/index-ua.html>). У деяких депутатів чверть виступів містила маніпуляції та викривлення інформації. Зважаючи на це особливий інтерес викликає питання використання маніпуляцій під час розгляду законопроектів, які мають вплив на всю країну. Зокрема викликає інтерес дослідження у парламентському дискурсі в Україні використання таких складових маніпуляцій як ідеологічне протистояння між маніпулятором та опонентами, брак знань у реципієнта та апелювання до емоцій реципієнта. З огляду на це наше дослідження спрямоване на аналіз парламентських дебатів щодо обговорення законопроектів про Державні бюджети 2020-2025 років на наявність маніпуляцій та їх стратегій.

Аналітична проблема

Хоча у світовій науці є багато досліджень, присвячених політичним маніпуляціям, парламентський дискурс залишається недостатньо вивченим, особливо в контексті ухвалення важливих фінансових рішень. В українських реаліях немає глибоких емпіричних аналізів маніпуляційних технік, що застосовують парламентарі під час бюджетних дебатів. Зокрема, недостатньо з'ясовано, як депутати використовують ідеологічне протистояння, емоційні заклики та інформаційну перевагу, щоб впливати на хід бюджетного процесу. Таки чином це дослідження зосереджується на вивченні маніпуляцій як інструменту парламентських дебатів щодо законопроектів про Державні бюджети України у 2020-2025 роках.

Потреба у дослідженні також зумовлена тим, що дебати щодо державного бюджету, будучи критичними для функціонування держави, часто проходять у стислих часових рамках, що створює сприятливі умови для маніпуляцій. Це дослідження спрямоване на

заповнення цієї прогалини шляхом системного аналізу стенограм парламентських засідань і комітетських обговорень, щоб виявити ключові маніпулятивні стратегії. Зокрема ми хочемо з'ясувати чи використовувались ідеологічні протистояння (позитивної самопрезентації та негативної презентації інших) між маніпулятором та реципієнтом (іншими народними депутатами); брак знань реципієнтів та апелювання до емоцій реципієнта під час маніпуляцій в парламентських дебатах щодо законопроектів про державний бюджет у Верховній Раді України IX скликання.

Це дослідження стане основою для подальшого аналізу впливу маніпуляцій на швидкість розгляду законопроектів і прийняття рішень у Верховній Раді України. Крім того, результати цього дослідження можуть сприяти розробці рекомендацій для мінімізації маніпуляцій і їхнього впливу на парламентський дискурс та процес ухвалення рішень, що сприятиме прозорішим та ефективнішим політичним процесам в Україні.

Таким чином **аналітичне питання** нашого дослідження наступне: *Яким чином (X?) маніпуляції (Y) відбуваються під час парламентських дебатів щодо законопроектів про державний бюджет у Верховній Раді України IX скликання?*

Гіпотези:

1. Ідеологічне протистояння використовується для маніпуляцій під час парламентських дебатів щодо законопроектів про державний бюджет;
2. Брак знань реципієнта використовується для маніпуляцій під час парламентських дебатів щодо законопроектів про державний бюджет;
3. Апелювання до емоцій реципієнта використовується для маніпуляцій під час парламентських дебатів щодо законопроектів про державний бюджет.

Для відповіді на це аналітичне питання був обраний **підтверджувальний дизайн дослідження** з якісним методом аналізу, а саме **дискурс-аналіз**.

Для вивчення маніпуляцій як інструменту парламентських дебатів використовується метод дискурс-аналізу. Цей метод дозволяє дослідити, як мова використовується для впливу на аудиторію, і виявити приховані механізми маніпуляції. Аналіз буде проведено на основі стенограм засідань комітетів Верховної Ради України та пленарних засідань, на яких обговорювали законопроекти про Державні бюджети України у 2020-2025 роках. Аналіз проводиться за методикою Ван Дейка (2006), яка охоплює три основні виміри: соціальний, когнітивний та дискурсивний.

Основними обмеженнями методу дискурс-аналізу є його суб'єктивність, оскільки інтерпретація залежить від дослідника. Метод також залежить від контексту, який може бути неповністю врахований, і фокусується лише на тексті, ігноруючи невербальні аспекти комунікації.

Робота має наступну структуру.

Вступ. Обґрунтування актуальності теми, формулювання дослідницького питання, теоретичних очікувань, методології дослідження та окреслення структури роботи.

Огляд літератури. Цей підрозділ зосереджений на аналізі наукових робіт, які досліджують маніпуляції в політичному дискурсі та парламентських дебатах. Він охоплює ключові підходи до визначення маніпуляцій та їх структури (Van Dijk, 2006; Cabrejas-Peñuelas, 2017), парламентський дискурс (Ilie, C, 2016), його текст і контекст (Van Dijk, 2006, 2011; Maillat, D., & Oswald, S. (2011); Структуру і тактику парламентського дискурсу (Kondratenko, N. V., Kiselova, A. A., & Zaval'ska, L. V. (2020).

Аналітична рамка. Представлено триангулярний підхід Van Dijk (2006), що поєднує дискурсивний, когнітивний і соціальний виміри для аналізу маніпуляцій у парламентських дебатах, із акцентом на стратегіях маніпулятивного впливу через текст, свідомість і соціальні взаємодії.

Методологічний дизайн дослідження. Описано методи збору та аналізу даних, вибір стенограм як об'єкта дослідження, застосування методики Ван Дейка для дискурс-аналізу, а також обмеження дослідження.

Результати. Представлено основні висновки дослідження, включаючи виявлені маніпулятивні стратегії, приклади з текстів стенограм парламентських дебатів.

Висновки та дискусія. Узагальнення основних результатів дослідження, співставлення їх із теоретичними очікуваннями, обговорення обмеження дослідження та пропозиції напрямків для подальших досліджень.

Пропоновані зміни до публічної політики. На основі отриманих результатів будуть розроблені рекомендації для підвищення прозорості парламентського дискурсу та зниження впливу маніпуляцій у законодавчому процесі.

Список використаних джерел. У цьому розділі буде представлено перелік усіх джерел, використаних у роботі.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Публічний дискурс виступає ключовим елементом демократичного суспільства, забезпечуючи платформу для обговорення важливих питань та формування суспільної думки. Він охоплює широкий спектр комунікативних практик - від парламентських дебатів до онлайн-обговорень, що робить його об'єктом міждисциплінарного дослідження, що охоплює лінгвістику, політологію, соціологію та комунікаційні науки (Fairclough, 1992; Van Dijk, 2006). Публічний дискурс визначається як суспільний обмін ідеями, що формує колективні рішення (Scollon, 2008). Ключові функції публічного дискурсу включають: легітимацію політичних рішень шляхом залучення різних соціальних груп до обговорення та процесу прийняття рішень; формування суспільної думки через представлення різних поглядів та аргументів, що сприяє більш об'єктивному розгляду проблем; мобілізацію громадян для участі в демократичних процесах, таких як вибори, референдуми, громадські слухання та інші форми активної громадянської діяльності (Van Dijk, 2006).

Емоції відіграють важливу роль у публічному дискурсі, впливаючи на те, як люди сприймають інформацію та приймають рішення (Grüning & Schubert, 2022). Дослідження показують, що емоційно забарвлені повідомлення мають більший вплив на аудиторію, ніж нейтральні, що може призвести до маніпуляцій громадською думкою (Fridkin & Kenney, 2012). Використання позитивних емоцій (гордість, надія, ентузіазм) може сприяти підтримці певних політичних курсів, тоді як негативні емоції (страх, гнів, образа) можуть бути використані для мобілізації протесту та критики опонентів (Grüning & Schubert, 2022). Маніпуляції, дезінформація та інші форми неетичної комунікації підривають довіру до інститутів та призводять до поляризації суспільства (Van Dijk, 2006).

Парламентський дискурс є одним з видів публічного дискурсу та відіграє ключову роль у функціонуванні демократичного суспільства, забезпечуючи прозорість та підзвітність влади. Він є платформою для представлення різних поглядів та інтересів, що сприяє прийняттю більш обґрунтованих та збалансованих рішень (Häberle, 1995). Він включає в себе формалізовані виступи, дебати та обговорення, що відбуваються в парламенті (Ilie, 2016). Основні функції парламентського дискурсу включають: 1) забезпечення представництва різних соціальних груп та їх інтересів у процесі прийняття рішень; 2) створення можливостей для всебічного обговорення законопроектів та інших важливих питань; 3) здійснення контролю над виконавчою владою шляхом заслуховування звітів та проведення парламентських розслідувань; 4) надання легітимності прийнятим рішенням через відкритий та прозорий процес обговорення (Ilie, 2016). Парламентський дискурс має чітку структуру та характеризується певними особливостями, що відрізняють його від інших видів публічного дискурсу. Основні характеристики парламентського дискурсу включають: 1) формалізованість, тобто дотримання встановлених правил та процедур, таких як регламент та порядок денний; 2) відображення ієрархічних відносин між учасниками, що визначаються їхнім статусом та роллю в парламенті; 3) політизованість політичних інтересів та ідеологій, що впливають на аргументацію та стратегії переконання; 4) вираження різних точок зору та інтересів, що часто призводить до конфліктів та протистоянь (Van Dijk, 2003; Ilie, 2016).

Парламентські дебати, як форма парламентського дискурсу, є структурованим процесом обговорення законопроектів та інших важливих питань, що визначають політичний та соціально-економічний курс країни (Van Dijk, 2003). Згідно з Ilie (2016), парламентські дебати базуються на стратегіях самолегітимації (наприклад, посилення експертні думки); дискредитації опонентів через маргіналізацію їхніх аргументів; використанні технічної термінології для створення інформаційної асиметрії. У бюджетних дебатах ці механізми посилюються через часові обмеження та складність фінансових даних, що сприяє маніпуляціям (Van Dijk, 2006).

Маніпуляції є поширеним явищем у парламентському дискурсі, де політики використовують різні стратегії для впливу на аудиторію та досягнення своїх цілей (Van Dijk, 2006; Cabrejas-Peñuelas, 2017). Маніпуляції у парламентському дискурсі можуть

мати негативний вплив на законодавчий процес, призводячи до прийняття рішень, що не відповідають інтересам суспільства (Van Dijk, 2006; Cabrejas-Peñuelas, 2017). Тому розуміння механізмів маніпуляцій у парламентському дискурсі є критично важливим для забезпечення прозорості, підзвітності та демократичності законодавчого процесу.

У контексті політичного дискурсу, маніпуляції визначаються як комунікативна практика, спрямована на здійснення контролю над іншими людьми проти їхньої волі або всупереч їхнім інтересам (Van Dijk, 2006; Cabrejas-Peñuelas, 2017). Маніпулятор використовує обман, щоб змусити об'єкта маніпуляцій повірити, що все робиться на його користь, тоді як насправді це приносить користь лише маніпулятору (Cabrejas-Peñuelas, 2017). Маніпуляції в політичному дискурсі характеризуються такими рисами (Van Dijk, 2006): 1) асиметричність відносин, оскільки маніпулятор займає домінуючу позицію, використовуючи свій вплив та владу для контролю над аудиторією; 2) прихований характер маніпулятивних намірів за допомогою риторичних прийомів та мовних стратегій, що ускладнює їх виявлення; 3) порушення соціальних норм: чесності, правдивості та поваги до думки інших, що робить їх неетичними; 4) часте апелювання до емоцій аудиторії, щоб обійти раціональне мислення та змусити їх діяти певним чином (Grüning & Schubert, 2022).

Важливо розрізняти маніпуляції та переконання, які є легітимними інструментами політичної комунікації (Pratkanis & Aronson, 2001). Переконання передбачає відкрите представлення аргументів та доказів, надання аудиторії можливості критично оцінити інформацію та прийняти власне рішення. На відміну від цього, маніпуляції використовують приховані методи, щоб змусити аудиторію прийняти певну точку зору, не усвідомлюючи, що її переконання контролюються (Cialdini, 2007). Дослідження Van Leeuwen (2008) виокремлюють три рівні маніпуляції: 1) текстовий: вибір епітетів («безвідповідальні витрати»); 2) когнітивний: формування каузальних зв'язків («збільшення оборонного бюджету = гарантія безпеки»); 3) соціальний: експлуатація статусу мовця для нав'язування думки. У парламентському дискурсі використовуються різноманітні стратегії маніпуляцій, спрямовані на вплив на депутатів, громадськість та медіа.

1. Поляризація:

- дискредитація опонентів - представлення опонентів у негативному світлі шляхом використання образливих висловлювань, звинувачень та поширення неправдивої інформації (Cabrejas-Peñuelas, 2017);

- позитивна самопрезентація, підкреслення власних чеснот, компетентності та досягнень з метою завоювання довіри та підтримки (Van Dijk, 2006).

2. Викривлення інформації:

- селективне представлення фактів, тобто вибіркова подача інформації, яка вигідна для маніпулятора, та приховування невігідної;

- спотворення фактів - представлення неправдивих або перекручених фактів для введення в оману аудиторії (Van Dijk, 2006);

- дезінформація - поширення завідомо неправдивої інформації з метою введення в оману аудиторії (Fallis, 2015);

- використання складної термінології та приховування важливих фактів для ускладнення критичного аналізу та прийняття обґрунтованих рішень;

- використання посилань на експертів, дослідження, міжнародні організації для підсилення аргументів та створення враження обґрунтованості (Van Dijk, 2006).

3. Апелювання до емоцій - використання емоційних закликів для мобілізації підтримки та переконання аудиторії у своїй правоті (Grüning & Schubert, 2022): страх - створення відчуття загрози та небезпеки для мобілізації підтримки певних дій (Brader, 2020); гнів - розпалювання гніву та обурення проти опонентів для дискредитації їхньої позиції (Lerner & Tiedens, 2006); відчуття патріотизму - виклик почуття гордості та відданості своїй країні для мобілізації підтримки певних політичних рішень (Schatz, Staub, & Lavine, 1999); Також маніпулятори апелюють до емоцій таких позитивних емоцій як ентузіазм, гордість і зворушення, та негативних емоцій презирства та огиди (Grüning & Schubert, 2022).

4. Маніпуляції за допомогою мовних стратегій (Van Dijk, 2006; Cabrejas-Peñuelas, 2017; Fairclough, 1992):

- фреймінг, тобто, вибір певного кута зору для представлення інформації, що впливає на її сприйняття аудиторією (Entman, 1993);

- використання метафор для створення певних асоціацій та емоційних зв'язків (Lakoff & Johnson, 1980);

- створення псевдодилем шляхом представлення вибору між двома альтернативами, одна з яких є неприйнятною, з метою нав'язування певного рішення (Walton, 1996).

5. Маніпулювання порядком денним:

- визначення тем для обговорення - контроль над тим, які питання розглядаються в парламенті, дозволяє маніпулятору уникнути обговорення невігідних тем;

- обмеження часу для дебатів шляхом скорочення часу для обговорення важливих законопроектів обмежує можливість їхнього критичного аналізу;

- внесення несподіваних пропозицій: правок до законопроектів та до порядку денного (Van Dijk, 2006).

Маніпуляції в парламентському дискурсі можуть мати серйозні наслідки для законодавчого процесу та суспільства в цілому. Зокрема вони можуть призвести до прийняття законопроектів, що не відповідають інтересам суспільства, базуються на неправдивій інформації або враховують лише інтереси певних політичних груп. Також вони можуть призвести до втрати довіри до парламенту, політиків та демократичних інститутів, посилити розбіжності між різними соціальними групами та поляризації суспільства. Незважаючи на значний обсяг досліджень з питань маніпуляцій у

парламентському дискурсі, існують певні прогалини, що потребують подальшого вивчення.

Парламентські дебати щодо бюджету характеризуються конфліктом між конкуруючими ідеологіями. Наприклад, аналіз британських бюджетних дебатів показав, що 32% аргументів містили спотворення статистики (Fridkin & Kenney, 2012). В Україні подібні явища фіксуються у 25% виступів депутатів (Vox Ukraine, 2017), але системних досліджень бракує. Зокрема недостатньо досліджень, присвячених аналізу маніпулятивних стратегій, що використовуються в українському парламентському дискурсі, особливо під час обговорення важливих законопроектів, таких як державний бюджет. Попередні дослідження українського парламентського дискурсу (напр., Kudłacz & Zhebchuk, 2019) зосереджені на формальних механізмах участі, але не аналізують маніпуляції під час бюджетних дебатів. Наявні роботи (Aasland & Lyska, 2016) описують загальні тенденції, але не відповідають на питання:

Яким чином (X?) маніпуляції (Y) відбуваються під час парламентських дебатів щодо законопроектів про державний бюджет у Верховній Раді України IX скликання?

ДИЗАЙН ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналітична рамка

У цьому дослідженні аналітична рамка формується з теорії фреймінгу (Entman, 1993), теорії мовних актів (Austin, 1962; Searle, 1969), теорії популістичної риторики (Mudde, 2004) і в основі покладена теорія критичного дискурс-аналізу (Van Dijk, 2006).

Теорія фреймінгу пояснює, як політики та медіа конструюють реальність через вибіркове представлення інформації. За Entman (1993), фрейм (рамка) визначає, які аспекти події виділяються, підкреслюються або, навпаки, ігноруються, впливаючи на сприйняття аудиторії. Політики використовують фреймінг для контролю над публічним дискурсом і формування наративів, що відповідають їхнім інтересам. Фрейм має чотири основні функції (Entman, 1993): 1) визначення проблеми - політик пояснює, чому певне питання (наприклад, дефіцит бюджету) є критичним; атрибуція причин - вказується, хто винен у ситуації (наприклад, попередній уряд, опоненти або зовнішні фактори); 3) моральна оцінка - політичні сили використовують етичні аргументи (наприклад, урізання соціальних видатків - це «удар по бідних»); 4) пропозиція рішення - надаються певні заходи як необхідні (наприклад, збільшення податків або бюджетні реформи). У парламентських дебатах щодо бюджету депутати використовують фрейм економічної необхідності («нам потрібні жорсткі заходи») або соціальної справедливості («ми маємо захистити людей»), маніпулюючи сприйняттям аудиторії.

Теорія мовних актів розглядає мову не лише як засіб комунікації, а й як механізм дії. Austin (1962) та Searle (1969) виділяють три рівні мовних актів: 1) локуторний акт -

саме висловлювання (наприклад, «Державний бюджет є катастрофічним»); 2) іллокутивний акт - намір висловлювання (наприклад, заклик до дій: «Нам потрібно змінити бюджетну політику»); 3) перлокутивний акт - ефект, який воно має на аудиторію (наприклад, викликання страху або гніву). Політичні маніпуляції часто використовують директивні мовні акти (заклики, накази, погрози), а також декларативні мовні акти, що змінюють реальність («Уряд нас зрадив» або «Ми забезпечимо фінансову стабільність»). Аналіз парламентських дебатів дозволяє ідентифікувати, як саме мовні акти використовуються для маніпуляції громадською думкою.

У популістській риторичі (Mudde, 2004) дослідник визначає популізм як ідеологію, що ділить суспільство на «чистий народ» та «корумповану еліту». Популістська риторика має три ключові характеристики: 1) моральна дихотомія - створюється образ «хорошого народу» та «поганих еліт», які ухвалюють несправедливі рішення, наприклад, щодо бюджету; 2) прямі апеляції до народу - популісти виступають як «справжні» представники народу, що чинять опір корумпованій системі; 3) спрощений дискурс - використовується емоційно забарвлена лексика, щоб донести меседж без складних аргументів. У парламентських дебатах про бюджет популістські депутати можуть використовувати антиелітарну риторичу, звинувачуючи уряд у змовах або «зрадництві» національних інтересів.

Критичний дискурс-аналіз (Van Dijk, 2006) вже передбачає дослідження владних відносин, ідеологічних впливів та мовних стратегій. Критичний дискурс-аналіз є міждисциплінарним підходом, який розглядає дискурс як форму соціальної практики, що відображає та відтворює владні відносини та ідеологічні настанови Van Dijk (2006). Основними складовими критичного дискурс-аналізу є соціальний, когнітивний та дискурсивний виміри. У соціальному вимірі відбувається вивчення владних відносин та політичного контексту, в якому розгортаються парламентські дебати. Аналізується роль учасників дискурсу (політичні фракції, комітети, окремі депутати) та їхнє місце в політичній ієрархії. У когнітивному вимірі досліджуються ідеологічні переконання та цінності, що впливають на вибір маніпулятивних стратегій. Виявлення когнітивних схем та упереджень, які лежать в основі аргументації учасників дискурсу. У дискурсивному вимірі аналізуються мовні стратегії та риторичні прийоми, що використовуються для впливу на аудиторію та просування певних інтересів. Виявлення лінгвістичних маркерів маніпуляцій, таких як метафори, фреймінг та модальність. Таким чином критичний дискурс-аналіз дозволяє вийти за межі поверхневого аналізу тексту, визначити структуру та стратегії маніпуляцій.

У межах дискурсивного виміру особлива увага приділяється виявленню та аналізу наступних маніпулятивних стратегій (Van Leeuwen, 2008):

1. Поляризація, що включає дискредитацію опонентів (Cabrejas-Peñuelas, 2017) та позитивну самопрезентацію (Van Dijk, 2006).

2. Викривлення інформації, що передбачає селективне представлення фактів та дезінформацію.
3. Апелювання до емоцій, з метою мобілізації підтримки або блокування критики.

Інтеграція додаткових концептуальних підходів дозволяє деталізувати маніпуляції. Зокрема фреймінг пояснює, як політики структурують дискурс і встановлюють рамки сприйняття. Мовні акти допомагають ідентифікувати конкретні механізми мовної маніпуляції. Популістська риторика дає змогу зрозуміти використання конфліктних та емоційних стратегій.

Операціоналізація

Залежна змінна (Y): Маніпуляції

Маніпуляція - комунікативна та інтерактивна практика, в якій маніпулятор здійснює контроль над іншими людьми проти їхньої волі або всупереч їхнім інтересам (Van Dijk, 2006), з метою обману реципієнта (Cabrejas-Peñuelas, 2017).

Вимірювання: Аналіз наявності або відсутності та проявів наступних складових маніпуляцій у виступах депутатів:

1. Ідеологічне протистояння між маніпулятором та опонентами.
2. Брак знань у реципієнта.
3. Апелювання до емоцій реципієнта.

Таким чином, залежна змінна (Маніпуляції) не є єдиним показником, а скоріше конструктом, який вимірюється через наявність та інтенсивність прояву зазначених складових.

Джерела даних

Первинними даними виступають стенограми засідань комітетів Верховної Ради України IX, погоджувальних нарад та пленарних засіданнях, в частині обговорення законопроектів про Державні бюджети України 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025 років.

Оскільки дослідження є якісним, воно використовує цільову вибірку. Усі стенограми, що містять обговорення державного бюджету, аналізуються на предмет наявності маніпулятивних стратегій. Вибірка включає: виступи представників політичних фракцій; виступи голови та членів комітету Верховної Ради України з питань бюджету; виступи інших народних депутатів; виступи представників Уряду України та інших державних органів, які брали участь в обговорення законопроектів про державні бюджети.

Методологія

Дослідження спрямоване на виявлення маніпулятивних стратегій у парламентських дебатах України під час обговорення законопроектів про державні бюджети на 2020-2025 роки. Методологія ґрунтується на критичному дискурс-аналізі. Для перевірки висунутих гіпотез кожного розробляються критерії та індикатори, що дозволяють систематизувати та об'єктивізувати процес аналізу стенограм парламентських дебатів.

Гіпотеза 1: Ідеологічне протистояння використовується для маніпуляцій

Індикатори:

- 1) Використання бінарних опозицій («ми vs вони»);
- 2) Дискредитація опонентів через негативну іншопрезентацію (навішування ярликів, поширення негативної інформації);
- 3) Позитивна самопрезентація (підкреслення власних чеснот та досягнень).

Методи перевірки

- 1) Аналіз фреймінгу:

- Визначити, як політики формують наратив про «свою правоту» та «некомпетентність опонентів»;
- Кодування тематичних категорій: «Корумпована еліта» vs «чесний народ»; «Відповідальні ми» vs «руйнівні вони».

- 2) Мовний аналіз:

- Виявлення семантичних поляризацій: чи використовуються фрази «вони зрадили», «вони довели країну до кризи» тощо;
- Оцінка мовних актів нападу: звинувачення, сарказм, погрози.

Очікуваний результат: Чим більш поляризований політичний контекст, тим частіше депутати використовують ідеологічне протистояння як маніпулятивну стратегію.

Гіпотеза 2: Брак знань реципієнта використовується для маніпуляцій

Індикатори:

- 1) Використання складної термінології без пояснень;
- 2) Селективне представлення інформації;
- 3) Маніпулятивне використання статистики

Методи перевірки

- 1) Аналіз термінології та структури речень:

- Виявлення технічної лексики без пояснень та уточнення контексту;
- Довжина та складність речень.

- 2) Аналіз зміщень у презентації фактів:

- Порівняння використання статистики у виступах депутатів з офіційними бюджетними даними;
- Чи є вибіркове представлення (наприклад, висвітлення лише позитивних або лише негативних показників без контексту).

- 3) Аналіз когнітивного сприйняття аудиторії:

- Порівняти, як різні депутати пояснюють один і той самий показник;
- Чи є тенденція до навмисного спотворення інформації.

Очікуваний результат: Чим більше технічної лексики та вибіркового представлення фактів, тим вища ймовірність маніпуляції через інформаційну асиметрію.

Гіпотеза 3: Апелювання до емоцій використовується для маніпуляцій

Індикатори:

- 1) Використання емоційно забарвленої лексики;
- 2) Використання метафор та образів.

Методи перевірки

- 1) Аналіз лексики та емоційного забарвлення:
 - Виділення слів, що викликають певну емоцію;
 - Аналіз тональності виступів (нейтральний чи емоційний).
- 2) Використання метафор:
 - Використання риторики воєнних дій («економічний фронт», «боротьба за бюджет»);
 - Порівняння економічної ситуації з природними катастрофами («цунамі дефіциту», «економічний землетрус»);
 - та інші.
- 3) Зв'язок між емоційною риторикою та політичним контекстом:
 - Аналізувати, чи зростає використання емоцій у кризові періоди (наприклад, перед голосуванням або під час публічної трансляції обговорень).

Очікуваний результат: Чим ближче до часу голосування або відбувається відеотрансляція обговорення, тим частіше політики звертаються до емоційних маніпуляцій.

Дослідження ґрунтується на аналізі публічно доступних документів, тому не передбачає безпосередньої взаємодії з респондентами. Однак у процесі аналізу враховується принцип об'єктивності та відсутності політичних упереджень. Використання критичного дискурс-аналізу передбачає фокусування на текстових характеристиках без суб'єктивного трактування позицій політичних акторів. Дослідження зосереджується на аналізі текстових даних, і не враховує невербальні аспекти комунікації, що можуть також впливати на сприйняття інформації аудиторією.

На основі аналізу очікується виявлення основних маніпулятивних стратегій, що використовуються в українському парламентському дискурсі щодо бюджету та оцінка змін у використанні маніпуляційних стратегій упродовж 2019-2024 років. Результати дослідження можуть бути корисними для аналізу політичної комунікації, розробки рекомендацій щодо стратегій боротьби з маніпуляціями в публічному дискурсі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Збір даних

Для проведення дослідження здійснювався збір даних зі стенограм засідань Комітету з питань бюджету Верховної Ради України та стенограм пленарних засідань Верховної Ради України, на яких розглядалися наступні законопроекти:

про Державний бюджет України на 2020 рік (реєстр. № 2000 від 15.09.2019);
про Державний бюджет України на 2021 рік (реєстр. № 4000 від 14.09.2020);
про Державний бюджет України на 2022 рік (реєстр. № 6000 від 15.09.2021);
про Державний бюджет України на 2023 рік (реєстр. № 8000 від 14.09.2022);
про Державний бюджет України на 2024 рік (реєстр. № 10000 від 15.09.2023);
про Державний бюджет України на 2024 рік (реєстр. № 12000 від 14.09.2024).

Зокрема були зібрані масив текстів наступних стенограм Стенограми виступів народних депутатів та інших учасників парламентських дебатів були отримані з офіційного сайту Верховної Ради України та Комітету Верховної Ради України з питань бюджету.

Стенограми до законопроекту про Держбюджет 2020 року:

- Стенограма до засідання Комітету з питань бюджету №4 від 18.09.2019 (посилання: https://budget.rada.gov.ua/news/Diyalnist_Komit/Stenogramy_9skl/75955.html);
- Стенограма до засідання Комітету з питань бюджету №7 від 16.10.2019 (постанова: https://budget.rada.gov.ua/news/Diyalnist_Komit/Stenogramy_9skl/76005.html);
- Стенограма засідання Комітету з питань бюджету №8 від 17 жовтня 2019 року (посилання: https://budget.rada.gov.ua/news/Diyalnist_Komit/Stenogramy_9skl/76006.html);
- Стенограма пленарного засідання №26 від 18 жовтня 2019 року, 10 година (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/7252.html>);
- Стенограма засідання Комітету з питань бюджету 13 листопада 2019 року (посилання: https://budget.rada.gov.ua/news/Diyalnist_Komit/Stenogramy_9skl/76023.html);
- Стенограма пленарного засідання №36 від 14 листопада 2019 року (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/7277.html>).

Стенограми до законопроекту про Держбюджет 2021 року:

- Стенограма до засідання Бюджетного комітету №59 від 02.11.2020 (посилання: https://budget.rada.gov.ua/news/Diyalnist_Komit/Stenogramy_9skl/76485.html);
- Стенограма пленарного засідання №14 від 05.11.2020 року (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/7557.html>);
- Стенограма до засідання Бюджетного комітету №68 від 14.12.2020 (посилання: https://budget.rada.gov.ua/news/Diyalnist_Komit/Stenogramy_9skl/76605.html);
- Стенограма до засідання Бюджетного комітету №69 від 15.12.2020 (посилання: https://budget.rada.gov.ua/news/Diyalnist_Komit/Stenogramy_9skl/76606.html);
- Стенограма пленарного засідання №21 від 15.12.2020 року (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/7583.html>);

Стенограми до законопроекту про Держбюджет 2022 року:

- Стенограма Пленарного засідання №5 від 21.09.2021 (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/7822.html>);
- Стенограма до засідання бюджетного комітету №103 від 19.10.2021 (посилання: https://budget.rada.gov.ua/news/diyalnist_komit/stenogramy_9skl/76860.html);
- Стенограма пленарного засідання №14 від 20.10.2021 (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/7856.html>);

- Стенограма Пленарного засідання № 15 від 21.10.2021 (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/7861.html>);
- Стенограма пленарного засідання № 16 від 22.10.2021 (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/7865.html>);
- Стенограма Пленарного засідання № 17 від 02.11.2021 (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/7870.html>);
- Стенограма до засідання бюджетного комітету №109 від 02.12.2021 (посилання: https://budget.rada.gov.ua/news/Diyalnist_Komit/Stenogramy_9skl/76965.html);
- Стенограма пленарного засідання № 27 від 02.12.2021 (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/7908.html>).

Стенограми до законопроектів про Держбюджет 2023 року:

- Стенограма Пленарного засідання № 1 від 21.09.2022 р. (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8061.html>);
- Стенограма до засідання бюджетного комітету №141 від 06.10.2022 (посилання: https://budget.rada.gov.ua/news/Diyalnist_Komit/Stenogramy_9skl/77350.html);
- Стенограма пленарного засідання № 1 від 07.10.2022 (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8066.html>);
- Стенограма до засідання бюджетного комітету №143 від 02.11.2022 (посилання: https://budget.rada.gov.ua/news/Diyalnist_Komit/Stenogramy_9skl/77347.html);
- Стенограма пленарного засідання № 1 від 3.11.2022 (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8075.html>).

Стенограми до законопроектів про Держбюджет 2024 року:

- Стенограма пленарного засідання № 1 від 20.09.2023 (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8186.html>);
- Стенограма Пленарного засідання № 1 від 18.10.2023 (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8200.html>);
- Стенограма Пленарного засідання № 1 від 19.10.2023 (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8203.html>);
- Стенограма Засідання комітету бюджетного комітету № 175 від 08.11.2023 (посилання: https://budget.rada.gov.ua/news/Diyalnist_Komit/Stenogramy_9skl/77909.html);
- Стенограма пленарного засідання № 1 від 09.11.2023 (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8217.html>).

Стенограми до законопроектів про Держбюджет 2025 року:

- Стенограма пленарного засідання № 1 від 24.09.2024 (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8374.html>);
- Стенограма пленарного засідання № 1 від 30.10.2024 (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8396.html>);
- Стенограма пленарного засідання № 1 від 31.10.2024 (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8397.html>);
- Стенограма пленарного засідання № 1 від 19.11.2024 (посилання: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/8403.html>).

Обробка даних методом критичного дискурс аналізу

Зібрані дані оброблені за допомогою методу критичного дискурс-аналізу. Основна увага зосереджена на виявленні маніпулятивних стратегій та їх категоризації. Для цього стенограми проаналізовані щодо наявності трьох типів маніпулятивних прийомів: ідеологічного протистояння, експлуатації браку знань у реципієнтів та апелювання до емоцій. Для визначення фрагментів, що демонструють зазначені типи маніпуляцій, та здійснення їх систематизації для кожного законопроекту була створена окрема Excel-таблиця **«Розгляд законопроекту про Держбюджет 20__ року»**. Таблиці містять наступні складові:

- **«Текст стенограм»** - внесений текст стенограм для проведення аналізу; червоним кольором виділені частини виступів, які містять маніпуляції;
- **«ПІБ виступаючого»** - прізвище, ім'я та по батькові виступаючого;
- **«До якої політичної сторони належить маніпулятор»** - зазначається один з варіантів **«Більшість»** (парламентська фракція «Слуга народу», Голова Верховної Ради України); **«Опозиція»** («Європейська Солідарність», «Батьківщина», «Опозиційна платформа - За життя», «Голос», депутатські групи «За майбутнє», «Довіра», «Розумна політика», а також окремі позафракційні депутати).; **«Інше»** (відносяться Голови Рахункової палати України та Міністри фінансів України, які брали участь у обговоренні законопроектів);
- **«Вид маніпуляції»** поділяється на три колонки за видом маніпуляцій, які аналізуються у даному дослідженні: **«Ідеологічне протистояння»**, **«Апелювання до емоцій»**, **«Брак знань у реципієнта»**;
- **«Пояснення, чому у виділеному рядку є маніпуляція»** - безпосередньо описується, чому текст у колонці **«Текст стенограм»** того-самого рядка містить маніпуляцію.

Зразок таблиці:

Розгляд законопроекту про Держбюджет 20__ року						
Текст стенограм	ПІБ виступаючого	До якої політичної сторони належить маніпулятор	Вид маніпуляції			Пояснення, чому у виділеному рядку є маніпуляція
	-	Більшість чи опозиція	Ідеологічне протистояння	Апелювання до емоцій	Брак знань у реципієнта	

Всі таблиці з опрацьованими даними містяться у Додатку 1.

Для віднесення того чи іншого вислову до маніпуляцій використовувалась методика, що наведена вище у розділі «Методологія». За результатами проведеного аналізу підготовлені зведені дані з інформацією про кількість маніпуляцій по рокам за видом і суб'єктом.

Аналіз отриманих даних та підтвердження/спростування гіпотез

Кількісні результати аналізу парламентського дискурсу з розгляду законопроектів про Державні бюджети України 2020-2025 років на наявність маніпуляцій

Таблиця 1. Дискурс щодо законопроекту про Державний бюджет України на 2020 рік				
Суб'єкт маніпулювання	Вид маніпуляцій			Кількість маніпуляцій за суб'єктом
	Ідеологічне протистояння	Апелювання до емоцій	Брак знань у реципієнта	
Більшість	1	1	0	2
Опозиція	10	15	3	28
Інші	1	0	2	3
Кількість маніпуляцій за видом	12	16	5	33

Таблиця 2. Дискурс щодо законопроекту про Державний бюджет України на 2021 рік				
Суб'єкт маніпулювання	Вид маніпуляцій			Кількість маніпуляцій за суб'єктом
	Ідеологічне протистояння	Апелювання до емоцій	Брак знань у реципієнта	
Більшість	0	0	0	0
Опозиція	24	22	9	55
Інші	0	0	2	2
Кількість маніпуляцій за видом	24	22	11	57

Таблиця 3. Дискурс щодо законопроекту про Державний бюджет України на 2022 рік				
Суб'єкт маніпулювання	Вид маніпуляцій			Кількість маніпуляцій за суб'єктом
	Ідеологічне протистояння	Апелювання до емоцій	Брак знань у реципієнта	
Більшість	1	0	0	1
Опозиція	56	58	15	129
Інші	0	0	0	0
Кількість маніпуляцій за видом	57	58	15	130

Таблиця 4. Дискурс щодо законопроекту про Державний бюджет України на 2023 рік				
Суб'єкт маніпулювання	Вид маніпуляцій			Кількість маніпуляцій за суб'єктом
	Ідеологічне протистояння	Апелювання до емоцій	Брак знань у реципієнта	
Більшість	1	6	1	8
Опозиція	18	40	8	66
Інші	0	3	2	5
Кількість маніпуляцій за видом	19	49	11	79

Таблиця 5. Дискурс щодо законопроекту про Державний бюджет України на 2024 рік				
Суб'єкт маніпулювання	Вид маніпуляцій			Кількість маніпуляцій за суб'єктом
	Ідеологічне протистояння	Апелювання до емоцій	Брак знань у реципієнта	
Більшість	1	1	0	2
Опозиція	33	67	20	120
Інші	0	3	0	3
Кількість маніпуляцій за видом	34	71	20	125

Таблиця 6. Дискурс щодо законопроекту про Державний бюджет України на 2025 рік				
Суб'єкт маніпулювання	Вид маніпуляцій			Кількість маніпуляцій за суб'єктом
	Ідеологічне протистояння	Апелювання до емоцій	Брак знань у реципієнта	
Більшість	1	5	0	6
Опозиція	25	67	20	112
Інші	0	0	0	0
Кількість маніпуляцій за видом	26	72	20	118

Таблиця 7. Кількість маніпуляцій по рокам за видом								
Календар- ний рік	Рік бюджету	Вид маніпуляцій						Кількість маніпуляцій всього
		Ідеологічне протистояння		Апелювання до емоцій		Брак знань у реципієнта		
		шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.
2019	2020	12	36	16	48	5	15	33
2020	2021	24	42	22	39	11	19	57
2021	2022	57	44	58	45	15	12	130
2022	2023	19	24	49	62	11	14	79
2023	2024	34	27	71	57	20	16	125
2024	2025	26	22	72	61	20	17	118

Таблиця 7. Кількість маніпуляцій по рокам за суб'єктами								
Календарний рік	Рік бюджету	Суб'єкт маніпулювання						Кількість маніпуляцій всього
		Більшість		Опозиція		Інші		
		шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.
2019	2020	2	6	28	85	3	9	33
2020	2021	0	0	55	96	2	4	57
2021	2022	1	1	129	99	0	0	130
2022	2023	8	10	66	84	5	6	79
2023	2024	2	2	120	96	3	2	125
2024	2025	6	5	112	95	0	0	118

Додатково в результаті аналізу можна зробити висновок, що найбільше використовують маніпуляції під час обговорення законопроектів про державні бюджети народними депутатами, які представляють опозицію.

Виступи Міністрів фінансів України та Голів Рахункової палати України завжди насичені аналітичними даними та економічними показниками, що у деяких випадках може видаватись як маніпулювання браком знань реципієнтів, які повністю не володіє економічними знаннями або інформацією щодо економічних та бюджетних показників. З 2022 календарного року до їх виступів додалися маніпуляції з апелюванням до емоцій, оскільки вони закликали депутатів прийняти бюджет у важкий час боротьби із зовнішнім ворогом.

З 2022 календарного року по 2024 календарний рік, коли голосували за законопроекти про Державні бюджети України на 2023, 2024, 2025 роки змінилась тенденція у виді маніпуляцій. У відсотковому виразі значно зменшилась кількість маніпуляцій, які спрямовані на ідеологічне протистояння. Це можна пояснити появою явного зовнішнього ворога, тому політичні сили у Верховній Раді України почали менше звинувачувати один одного у роботі проти інтересів держави. Таким чином вони хотіли показати свою єдність.

Однак у 2022-2024 календарні роки (бюджети 2023-2025 років) майже на 20% зросла кількість маніпуляцій, які апелюють до емоцій, у порівнянні до 2019-2021 календарних років (бюджети 2020-2022 років). Та з 2022 календарного року кількість маніпуляцій базованих на емоціях складає майже 2/3 від загальної кількості.

Щодо загальної кількості використання маніпуляцій під час обговорення законопроектів про державні бюджети по рокам ми бачимо, що з 2019 по 2021 календарний рік кількість маніпуляцій зростала. В 2020 році кількість маніпуляцій збільшилась на ґрунті коронавірусної кризи та дебатів щодо пріоритету витрат на ковідний фонд чи на «Велике будівництво», в 2021 році зазначені наративи продовжились, але із наближенням прогнозованого на той час екватору політичного циклу, збільшилась

кількість маніпуляцій з критикою влади щодо результатів їх роботи. Також в 2021 році значна кількість маніпуляцій на основі ідеологічних протиріч не стосувалась обговорення законопроекту про держбюджет, а стосувалась наративу про «політичні переслідування» Віктора Медведчука. Цей наратив у поєднанні з маніпуляціями поширювали депутати, які у попередні 2 роки взагалі не брали участь у парламентських дебатах щодо державного бюджету і у наступні роки також. Тобто, це був ситуативний наратив, який мали на меті поширювати під час публічного обговорення законопроекту.

В 2022 році під час голосування за держбюджет на 2023 рік, Україна вже майже рік перебувала у стані повномасштабної війни. Політичні сили зменшили обсяг дебатів щодо бюджету і зменшили кількість маніпуляцій на ґрунті ідеологічних розбіжностей (критики політичних опонентів). Натомість збільшилась емоційна складова, яка полягала у необхідності прийняття «бюджету перемоги». В 2023 і 2024 роках кількість маніпуляцій стала більшою. Зберіглась майже на одному рівні кількість емоційних маніпуляцій, які ґрунтувались також на потребі у прийнятті «Бюджету перемоги», проте у 2024 році опозиція вже почала використовувати вирази «бюджет капітуляції/бюджет поразки/бюджет виборів». Часто під час маніпуляцій у 2023-2024 роки використовувались ситуативні публічні скандали для посилення емоційної складової виступів (як то дороге весілля працівників прокуратури та ДБР; пенсії прокурорам з фейковою інвалідністю). Збільшилась і кількість ідеологічних протистоянь. До ряду опонентів - маніпуляторів додалися нові політичні групи, наприклад «Розумна політика» на чолі з Д. Розумковим.

1. Результати критичного дискурс аналізу парламентських дебатів щодо проєкту Державного бюджету України на 2020 рік

Під час обговорення бюджету на 2020 рік домінували маніпуляції на основі ідеологічного протистояння (41% виявлених випадків) та апелювання до емоцій (44% виявлених випадків). У стенограмах виявлені наскрізні патерни маніпулятивного дискурсу. Зокрема використовувались фрейми щодо наступного:

- «непрофесійний уряд» - звинувачення нової влади у некомпетентності; несправедливість політики влади стосовно населення;
- «спадщина попередників» - звинувачення у складнощах сучасної політики саме попередніх урядів;
- «втрата суверенітету і національної гідності» - образ влади як слабкої сили, яка залежить від зовнішніх запозичень.

Разом з тим кількість маніпулятивних виступів була не значною у порівнянні з наступними роками.

Виявлені маніпулятивні наративи та наскрізні патерни

1. Ідеологічне протистояння

1) Використання бінарних опозицій («ми vs вони»):

«...ви знайшли гроші на всі «шкурняки», які тільки можна, але... ви не знайшли грошей, щоб сьогодні захистити людей» (КОРОЛЕВСЬКА Н.Ю.);

2) Дискредитація опонентів через негативну іншопрезентацію (навішування ярликів, поширення негативної інформації):

«сьогодні ми всі стали заручниками ультиматуму уряду і його непрофесійної роботи» (БОЙКО Ю.А.);

3) Позитивна самопрезентація (підкреслення власних чеснот та досягнень):

«... ви недооцінюєте нашу команду, яка прийшла, і наших головних розпорядників ... всі головні розпорядники, всі міністри активно включилися в бюджетний процес.» (МАРКАРОВА О.С.).

2. Брак знань у реципієнта

1) Використання складної термінології без пояснень:

«як відсоток до ВВП ми на деякі сектори витрачаємо більше, ніж країни OECD» (МАРКАРОВА О.С.);

2) Селективне представлення інформації:

«... що пропонує уряд сьогодні людині в нашій країні? Уряд пропонує прожитковий мінімум – 72 долара, мінімальну пенсію – 58 доларів, мінімальну заробітну плату – 167 доларів.» (КОРОЛЕВСЬКА Н.Ю.);

3) Маніпулятивне використання статистики:

«Ну тобто це така дивна формула, я щось перший раз зустрічаюся, коли уряд подає в два рази менше, більш як у два рази менше прожитковий мінімум, а це на все впливає, і сам собі ж доручає збільшити більш як у два рази» (КРУЛЬКО І.І.).

3. Апелювання до емоцій

1) Використання емоційно забарвленої лексики:

«...вперше в історії України ми маємо бюджет, в якому немає жодної програми на реальну допомогу селу. ... ні на що, ні на що! Нам село не потрібне?» (ГОНЧАРЕНКО О.О.);

«Цей бюджет, на жаль, не реалізує питання виходу з бідності» (КРУЛЬКО І.І.);

«ми повинні бути чесними перед собою, у нас не відбулося того чуда, на яке ми розраховували чи розраховувала країна. Напевно, тому, що чудес не буває. Напевно, тому, що нам з вами дістався великий спадок у вигляді кожної третьої гривні з бюджету на погашення заборгованості...» (ГЕТМАНЦЕВ Д.О.);

«...вистачить стояти на колінах, як ми це бачили раніше в роликах «95 кварталу», і просити гроші в когось за кордонами нашої країни.» (ПАЛИЦЯ І.П.).

2) Використання метафор, гіпербол та образів:

«ми уже цих аграріїв нещасних і добили до ручки» (ГОНЧАРЕНКО О.О.);

«на шахтах людям просто нічого їсти, ні з чого зробити «тормозок»» (БОЙКО Ю.А.);

«Сьогодні можуть сім'ї шахтарів піти і купити собі нормально їжу і закрити свої борги в тих книгах амбарних, які вони набралися за півроку.» (ШАХОВ С.В.);
«...до епохи бідності додається ще і епоха кріпацтва» (КРУЛЬКО І.І.).

2. Результати критичного дискурс аналізу парламентських дебатів щодо проєкту Державного бюджету України на 2021 рік

У 2020 році співвідношення між видами маніпуляцій значно не змінилось: 42% - ідеологічне протистояння; 39% - апелювання до емоцій; 19% - брак знань у реципієнта. Проте загальна кількість маніпуляцій зросла майже в 2 рази. У стенограмах виявлені наскрізні патерни маніпулятивного дискурсу, зокрема продовжують використовувати фрейми «влада проти народу», де владу змальовують як байдужу, некомпетентну та несправедливу. Все більше використовуються драматичні та емоційні приклади із соціальної сфери (медицина, шахтарі, вчителі), що є чутливими для населення і здатні швидко мобілізувати негативні емоції проти влади. Продовжується використання фрейму некомпетентної влади. У зв'язку з початком пандемією COVID-19 з'являються фрейм «страху» за життя і здоров'я громадян та сумнівом, чи впорається з цим влада. Виступи депутатів часто критикували спрямування ресурсів на «Велике будівництво» замість соціальних і медичних програм, використовуючи наратив «крадіжок під прикриттям пандемії».

Виявлені маніпулятивні наративи та наскрізні патерни

1. Ідеологічне протистояння

1) Використання бінарних опозицій («ми vs вони»):

«Нам абсолютно неприйнятні ті пріоритети, які сьогодні є. Коли ми маємо падіння машинобудування, промислового виробництва, ми не можемо вкладати кошти на дороги ... Цим має займатись не «Опозиційна платформа – За життя», а нинішній Кабінет Міністрів ...» (КОЛТУНОВИЧ О.С.);

«ми даємо Кабінету Міністрів дуже конкретні доручення стосовно реалістичності дохідної частини бюджету. Стосовно необґрунтованих запозичень. Стосовно тих напрямків, які сьогодні треба в країні змінювати. ... І ми очікуємо, що уряд до другого читання виправить ці всі речі.» (КРУЛЬКО І.І.);

«Як уряд міг подати бюджет, в якому на 40 відсотків піднімають видатки на офіс головного «слуги» – Зеленського? Це бюджет «слуг», а не народу.» (ГЕРАЩЕНКО І.В.).

2) Дискредитація опонентів через негативну іншопрезентацію (навішування ярликів, поширення негативної інформації):

«... судячи за проєктом бюджету, він є особистою розпискою пана Зеленського у власній некомпетентності і дилетантстві. Я твердо переконаний, що українське

прислів'я «до булави треба голови» зараз є яскравим тому демонстрацією.» (ПОРОШЕНКО П.О.);

«...судячи за проектом бюджету, він є особистою розпискою пана Зеленського у власній некомпетентності і дилетантстві. Я твердо переконаний, що українське прислів'я "до булави треба голови" зараз є яскравим тому демонстрацією.» (ПОРОШЕНКО П.О.);

«...всього цього позбавлені українці, тому що з коронавірусного фонду гроші витрачалися на значну програму, яка називається «Велике «крадівництво», бо звіти вони крадуть.» (ПОРОШЕНКО П.О.);

«а де склад уряду? Зазвичай, коли приймається Державний бюджет на рік, весь уряд має сидіти в ложі уряду. ... Ви там не можете зібратись всередині уряду...» (ГОНЧАРЕНКО О.О.).

3) Позитивна самопрезентація (підкреслення власних чеснот та досягнень):

«В той же час я хочу нагадати вам, що я в цьому парламенті не перше скликання, і я точно пам'ятаю, що бачили ці стіни в цьому парламенті.» (ТИМОШЕНКО Ю.В.).

2. Брак знань у реципієнта

1) Використання складної термінології без пояснень:

«Уряд прогнозує зростання економіки на 4,6 відсотка. Це досить оптимістично. Враховуючи ситуацію, яка склалась, є ризики, що таке зростання не буде досягнуто. Карантинні обмеження до кінця року триватимуть, статистка демонструє збільшення кількості хворих на COVID-19 як в Україні, так і в світі. Триває рецесія в промисловості і інших галузях. Зменшилось кредитування економіки на притік іноземного капіталу, суттєво скоротились капітальні інвестиції, і це призведе до ненадходження доходів у визначених бюджетом обсягах.» (ПАЦКАН В.В.);

«6 відсотків ВВП або 270 мільярдів – дефіцит державного бюджету. Це вдвічі більше межі встановленої у Бюджетному кодексі. Можна порівнювати дефіцит бюджету і співвідношення боргу до ВВП в Україні та з іншими країнами, але при цьому треба порівнювати також середню вартість і термін запозичень. Наші запозичення дорожчі і коротші. Частка державних запозичень – 39 відсотків всіх фінансових ресурсів Державного бюджету.» (ПАЦКАН В.В.).

2) Селективне представлення інформації:

«не виконується майже на 8 мільярдів гривень, дохідна частина. В проекті бюджету на 2021 рік заплановано зростання майже на 100 мільярдів. Після доопрацювання ще плюс 20 мільярдів з'явилося дохідної частини. Наскільки ви вважаєте все це обґрунтованим, і чи цей бюджет не є просто мильною бульбашкою...» (ГОНЧАРЕНКО О.О.);

«270 мільярдів гривень – дефіцит бюджету, це просто нереальна цифра. І виходячи з того, що не виконується навіть нинішній проект бюджету. Потім далі друга, яка, на мій погляд, просто вбивча цифра: 702 мільярди гривень – це додаткові зовнішні і

внутрішні запозичення. Дві третіх дохідної частини бюджету, 66 відсотків ми позичаємо для того, щоб виконувати потім свої видаткові зобов'язання. А в наступному році як ми будемо жити? А в 23-му, в 25-му ми будемо 100 відсотків позичати дохідної частини бюджету для того, щоб виконувати елементарні речі хоча б по пенсіях.» (КОЛТУНОВИЧ О.С.)

3) Маніпулятивне використання статистики:

«...держава не так ефективно використовує гроші в Україні, як на Заході, коли держава тратить 100 гривень за рахунок, вибачте, відкатів корупційних ризиків. Ці гроші менше збільшують економіку ніж на Заході.» (ЦАБАЛЬ В.В.);

3. Апелювання до емоцій

1) Використання емоційно забарвленої лексики:

«Не зроблено нічого від слова «зовсім». ...в лікарнях українці залишилися сам-на-сам з цими проблемами. Я наголошую, це злочин, і ціна цього злочину зростає щодня.» (ПОРОШЕНКО П.О.);

«Я хочу вам сказати, що цей бюджет, це бюджет катастрофи, правда. ...І тому якщо у нас збереглося хоч трошечки совісті і не так багато цинізму...» (ТИМОШЕНКО Ю.В.);

«...це просто ничтожно мала цифра ... Ось як будуть жити наші пенсіонери.» (КОЛТУНОВИЧ О.С.);

«Кожен з вас знає, що країна доведена до крайньої межі.» (ТИМОШЕНКО Ю.В.);

«У нас на вакцинацію закладена смішна цифра ... це смішна цифра. ...Це смішні цифри.» (ГОНЧАРЕНКО О.О.).

2) Використання метафор, гіпербол та образів:

«Ми хочемо, щоб цей бюджет був насамперед бюджетом життя, а не смерті, і не бюджетом виживання.» (БАТЕНКО Т.І.);

«...одні отримують непропорційно високі зарплати ...а на тих людей, які пишуть рішення, ...залишаються «крохи» зі столу» (КРУЛЬКО І.І.).

3. Результати критичного дискурс аналізу парламентських дебатів щодо проєкту Державного бюджету України на 2022 рік

Під час обговорення бюджету на 2022 рік спостерігалось збільшення кількості маніпуляцій з використанням ідеологічного протистояння (44% від загальної кількості), а також маніпуляцій з використанням механізму апелювання до емоцій (45% від загальної кількості). При тому загальна кількість маніпуляцій збільшується майже в 2 рази. Значне збільшення загальної кількості маніпуляцій можна пояснити апелюванням представників опозиції до політичного екватору, відсутністю досягнень влади і ймовірним активізацією підготовки до нового політичного циклу. З'явилися нові ситуативні наративи, зокрема «політичні переслідування» опозиції (фракції ОПЗЖ, кейс Медведчука). «Похоронна

команда», яку звинувачували у неспроможності подолати коронакризу. «Геноцид української нації», яку вбивають підвищенням тарифів, низькими пенсіями і заробітними платами. Розбудова «поліцейської держави» у зв'язку зі збільшенням видатків на «силові органи».

Виявлені маніпулятивні наративи та наскрізні патерни

1. Ідеологічне протистояння

1) Використання бінарних опозицій («ми vs вони»):

«... Тому я пропоную зменшити видатки на Державне управління справами, а натомість перекидати ці гроші вчителям, військовим, на збільшення прожиткового мінімуму - всі ті речі, які обіцяні Президентом, але не виконуються...» (ГОНЧАРЕНКО О.О.);

«... влада збільшує фінансування правоохоронних органів з метою подальших репресій проти опозиції...» (ЗАГОРОДНІЙ Ю.І.);

«... влада переслідує Віктора Медведчука, який послідовно виступає за повернення миру і територіальної цілісності в нашій державі...» (СКОРИК М.Л.);

«це реальне зачищення в країні парламентаризму ... І тому сьогодні це не бюджет і це не стратегія життя країни, а це договори, які робляться за спиною українського народу, і тому так це ганебно виглядає.» (ТИМОШЕНКО Ю.В.);

2) Дискредитація опонентів через негативну іншопрезентацію (навішування ярликів, поширення негативної інформації):

«... Україна за Зеленського демонструє регрес.» (ПОРОШЕНКО П.О.);

«... ця «похоронна» команда прийшла до влади на популізмі і брехні, пообіцявши кінець епохи бідності, кінець епохи кумівства, безкоштовний газ. Що ми бачимо насправді? Нам зараз пропонують «ББ» – бюджет брехні, де влада продовжує брехати населенню.» (ГЕРАЩЕНКО І.В.);

«... І тому припиніть посылатися на попередників, у вас абсолютна влада, у вас абсолютна можливість міняти все в країні, але абсолютна бездарність будь-що зробити. І тому посылатися на попередників змісту ніякого немає.» (ТИМОШЕНКО Ю.В.);

«... я звертаю вашу увагу, які дурні обіцянки дає діюча влада...» (ГОНЧАРЕНКО О.О.).

3) Позитивна самопрезентація (підкреслення власних чеснот та досягнень):

«... Давайте відмовимося від маніпуляцій, від політиканства і займемося справами, які потрібні в решті-решт для країни.» (ГЕТМАНЦЕВ Д.О.);

« ... «Європейська солідарність» не займається популізмом, і ми не обіцяли перед виборами 4 тисячі доларів заробітної плати для наших освітян...» (СИНЮТКА О.М.).

2. Брак знань у реципієнта

1) Використання складної термінології без пояснень:

«... ніякої індексації взагалі не закладено на жодні виплати: ні на пенсії, ні на заробітні плати. Без індексації при тій інфляції, яка буде в цьому році внаслідок цін на енергоносії, це буде катастрофа, і ви робите бюджет катастрофи.»
(ТИМОШЕНКО Ю.В.);

«...Рентна плата за користування надрами загальнодержавного значення 24,7 мільярда в плюсі. Саме яку рентну плату ви порахували сюди, тому що залізна руда точно складає тільки 200 мільйонів гривень? Це також для того, щоб вся Україна чула, наскільки це був «антиолігархічний» проект Закону 5600. Тобто дохідна частина...»
(ЮЖАНІНА Н.П.);

«...У нас повна деіндустріалізація країни, у нас немає робочих місць...»
(МОРОЗ В.В.).

2) Селективне представлення інформації:

«... Цей бюджет ми можемо також назвати і бюджетом недофінансування місцевого самоврядування. Нагадаю, що три четвертих місцевих бюджетів як були, так і залишаються дотаційними відповідно до цього проекту Державного бюджету.»
(ПАВЛЕНКО Ю.О.);

«...вони не мали права платити пенсію нижче 4 тисяч гривень, а вони платять. Вони не мали права нікому з людей платити мінімальну заробітну плату менше ніж 5 тисяч 215, а вони платять. ... всім іншим діткам, які потребують соціальної допомоги, в два рази менше прожиткового рівня. Так для кого ви цей бюджет робите?»
(ТИМОШЕНКО Ю.В.);

«...кожен громадянин України, від немовля до сторічної бабусі, винен 75 тисяч гривень буде на кінець майбутнього року. 75 тисяч гривень! І це означає інвестиції в майбутнє?»
(ГОНЧАРЕНКО О.О.)

3) Маніпулятивне використання статистики:

«Я вам хочу сказати, що 74 відсотки громадян України вважають, що країна рухається в неправильному напрямку, в тому числі і в бюджетній політиці...»
КОЛТУНОВИЧ О.С.

3. Апелювання до емоцій

1) Використання емоційно забарвленої лексики:

«... лікарів з усіх куточків України, які сьогодні отримують дуже низькі зарплати, – від 3900 гривень. Ну, це, звичайно, соромно...»
(СТЕФАНИШИНА О.А.);

«От зараз це голосування, я не очікую з правого кута жодного голосу, але я очікую голоси всіх тих, хто клялися, що наші захисники – це саме головне, що ми ж для вас все зробимо. Пр продемонструйте це: підтримайте наших захисників, але не на словах, а на ділі!»
(ГОНЧАРЕНКО О.О.);

«.. Тут дійсно робота для РНБО. Но у нас РНБО зайняте, де там, вони у Кончі-Заспі ділять дачі, тому що там треба поселити весь «95 квартал»...»
(ГОНЧАРЕНКО О.О.);

«...ви тут гроші виділяєте на охорону культурної спадщини, але ми всі дуже добре розуміємо, що коли будується країна, де немає сьогодні майже демократії, де немає сьогодні свободи слова, де є політичні переслідування та політичні репресії, ... то говорити сьогодні про те, щоб фінансувати культурну спадщину, це як жарт, коли ви сьогодні примушуєте людей жити на пенсію 2 тисячі гривень, позбавляючи їх субсидій.» (КОРОЛЕВСЬКА Н.Ю.);

«... сьогодні тільки для представників «слуг народу» гречка по 10 гривень...» (ШУФРИЧ Н.І.);

«...піднімати зарплати чиновникам ми вважаємо аморальним.» (ШУФРИЧ Н.І.);

«...може виникнути екологічна катастрофа, якої ще в Україні ніколи не було.» (ВОЛИНЕЦЬ М.Я.);

«Шановні колеги із фракції «Слуга народу», майте совість...» (ВОЛИНЕЦЬ М.Я.);

«...це знущання, знущання перед людьми, які стоять на порозі боротьби фактично з пандемією» (ІВЧЕНКО В.Є.);

«... Це не бюджет України на наступний рік і не стратегія, це профанація...» (ІВЧЕНКО В.Є.);

«... Ви не просто руйнуєте медицину, ви сьогодні таким бюджетом свідомо започатковуєте геноцид української нації.» (ТИМОШЕНКО Ю.В.);

«... партія влади, фракція влади, хто дав вам право і звідки у вас совість кидати пенсіонерів практично на смерть в наступному році? Тому що на ті пенсії, які ви їм заклали, вижити неможливо.» (ТИМОШЕНКО Ю.В.).

2) Використання метафор, гіпербол та образів:

«... Ви будете поліцейську державу...» (ГЕРАЩЕНКО І.В.);

«... бабуся буде отримувати не лише інфаркт, а й інсульт.» (ЗАГОРОДНІЙ Ю.І.);

«... якщо немає глузду, то і достукатись до нього дуже важко.» (КОРОЛЕВСЬКА Н.Ю.);

«...влада проводить політику тарифного геноциду проти українського народу...» (ЗАГОРОДНІЙ Ю.І.);

«...цей проект бюджету – це не завершення епохи бідності, це епохи злиднів» (ЦИМБАЛЮК М.М.);

«...і тут Остапа понесло. «Він відчув прилив нових сил і шахматних ідей» - це так би класик сказав про вчорашній день. Якщо користатись народною мудрістю, то як ступнув, так і брехнув...» (ПОРОШЕНКО П.О.).

У стенограмах виявлені наскрізні патерни маніпулятивного дискурсу, зокрема продовжують використовуватись деякі фрейми з попередніх років. До цієї групи фреймів відносяться:

- «влада проти народу», який реалізується через підкреслення байдужості, некомпетентності та несправедливості влади. Звинувачення чинної влади у свідомому

погіршенні економічного та соціального становища населення («бюджет брехні», «похоронна команда», «брехня слуг народу»);

- систематичне використанні емоційних прикладів з чутливих для населення соціальних сфер, таких як медицина, пенсії, зарплати вчителів та військових;
- апелювання до страху, зокрема пов'язаного із пандемією COVID-19.

З'являється новий фрейм про перетворення держави на «поліцейську державу», збільшення видатків на «силові органи» (БЕБ, ДБР, Генпрокуратуру, НАБУ) на відміну від з видатків на Збройні Сили України. Також під час дискурсу з'являється новий наратив, який не пов'язаний безпосередньо з питанням держбюджету. Депутати з фракція «Опозиційна платформа - За життя», навіть ті, які не були помічені у виступах під час обговорення держбюджету у попередні роки, висловлюються щодо «переслідувань Віктора Медведчука» під час обговорення держбюджету. Можна припустити, що це свідомо політична тактика та маніпулятивний прийом. Це може використовуватись з метою дискредитації чинної влади та звинувачення її у вибіркового правосудді; створення образу «опозиції-жертви»; уникнення предметного обговорення бюджету, коли депутати не мають конструктивних пропозицій або хочуть уникнути глибокого обговорення.

4. Результати критичного дискурс аналізу парламентських дебатів щодо проєкту Державного бюджету України на 2023 рік

У 2022 році, під час обговорення законопроєкту про Державний бюджет України на 2023 рік, відбулося суттєве скорочення кількості маніпуляцій у парламентському дискурсі. Загальна кількість маніпулятивних висловлювань зменшилася на 40% порівняно з попереднім роком. Частку маніпуляцій на підставі ідеологічного протистояння зменшились майже в 2 рази. Проте частка маніпуляції, які апелюють до емоцій, зросла на чверть. Таку динаміку можна пояснити низкою чинників. По-перше, перший рік повномасштабного вторгнення Росії до України призвів до появи зовнішнього ворога, що суттєво знизило рівень політичної конфронтації всередині парламенту. По-друге, з 2022 року до Верховної Ради України було обмежено доступ медіа, що призвело до зменшення публічної видимості дебатів і, відповідно, знизило мотивацію депутатів до використання маніпулятивних або епатажних риторичних прийомів. По-третє, у складний період національної загрози, ймовірно, активізувалося внутрішнє відчуття солідарності серед парламентарів.

Попри загальне скорочення маніпуляцій, зросла частка емоційно забарвлених висловлювань, зокрема тих, що базувалися на фреймі «бюджету воюючої країни». Багато фреймів, які у попередні роки можна було чітко класифікувати як прояви ідеологічного протистояння, трансформувалися в емоційні апеляції. Зокрема, активно використовувалися фрейми «шкурняки», корупція, «війна vs дороги», соціальна

несправедливість, зростання зовнішнього боргу та «непрофесійний уряд», що не здатен впоратися з новими політичними викликами. У дискурсі для маніпуляцій використовується ситуативна подія, яка викликала суспільне обурення, - дороге весілля прокурора і працівниці ДБР. Продовжується фрейм про перетворення держави на «поліцейську державу» та збільшення видатків на «каральні органи». Фрейм страху, пов'язаного з COVID-19, зник.

Цікавим є також те, що в умовах загального зниження маніпулятивності дискурсу зросла кількість емоційних апеляцій із боку парламентської більшості. Ці маніпуляції були спрямовані на почуття патріотизму, національної єдності та необхідності підтримати так званий «бюджет перемоги» як інструмент протистояння зовнішньому ворогу.

Виявлені маніпулятивні наративи та наскрізні патерни

1. Ідеологічне протистояння

1) Використання бінарних опозицій («ми vs вони»):

«...Є в нас така дивна структура, яка називається ДБР, ... вважаю, що діяльність інституцій української культури набагато важливіша ніж перетворення ДБР в політичний інструмент, зокрема спрямований проти тих людей, які зі зброєю в руках захищають сьогодні Україну.» (В'ЯТРОВИЧ В.М.);

«більше 4 мільярдів гривень виділяється майже на чисту корупцію. ... це взагалі плювок в обличчя кожного депутата в цій залі.» (ГЕРАСИМОВ А.В.).

2) Дискредитація опонентів через негативну іншопрезентацію (навішування ярликів, поширення негативної інформації):

«...Мені здається, що не ви маєте за це відповідати точно, тут має сидіти весь Кабмін і кожен міністр відповідати за свою сферу відповідальності...» (ЮЖАНИНА Н.П.);

«... або хтось і в справі, і в долі, або Прем'єр-міністр просто некомпетентна людина для того, щоб в такий важкий час проходити ці важкі випробовування...» (ТИМОШЕНКО Ю.В.);

«... від 30 до 40 відсотків відкати – ну, це не по-людськи, не по-державному і непатріотично.» (ТИМОШЕНКО Ю.В.);

«... закладаються чергові "шкурняки", коли майже 1,5 мільярда гривень ми виділяємо на фінансування російських каналів для "гарних русских". В нас нема куди гроші подіти?» (РАЗУМКОВ Д.О.);

3) Позитивна самопрезентація (підкреслення власних чеснот та досягнень):

«...я пам'ятаю той час, коли в країні працювали справжні парламенти» (ТИМОШЕНКО Ю.В.);

«... опозиція, яка сьогодні демонструє єдність і готовність працювати на країну, набагато більша, ніж представників монобільшості...» (ГЕРАЩЕНКО І.В.);

2. Брак знань у реципієнта

1) Використання складної термінології без пояснень:

«... під який відсоток віддається емісія Національного банку державному бюджету? Хто-небудь з вас знає? 25 відсотків річних, 300 мільярдів гривень. Мені просто цікаво, хто-небудь опікується цими цифрами? ... У мене просте запитання, це арифметика. ... Тому що в Національному банку також вибудована піраміда, вона називається «депозитні сертифікати». Національний банк тепер запозичує гроші і по ним через депозитні сертифікати платить скажені складні відсотки, які в річних виходять суми, які я просто не хочу вам називати.» (ТИМОШЕНКО Ю.В.).

2) Селективне представлення інформації:

«... Жоден соціальний стандарт не буде погіршено порівняно з 22-м роком...» (ГНАТЕНКО В.С.);

«... Ми ж вже обговорювали в залі. Абсолютно прийнятно для того, щоб не витрачалися захмарні гроші на дороги, які вже сягають, зараз розмір 65 мільярдів дорожній фонд...» (ЮЖАНІНА Н.П.);

«... давайте дамо самі собі відповідь, чи це нормально, що під час війни в бюджеті виділяються мільярди на канали «Рада», FREEDOM російськомовне...» (ІОНОВА М.М.).

3) Маніпулятивне використання статистики:

«... за два роки майже мінус 70 купівельної спроможності. Тобто ми маємо майже 70 відсотків інфляції, збільшення споживчих цін за два роки – 2022 і 3-й рік, залишаючи всі доходи на тому ж рівні зафіксовані, тобто заморожуємо.» (ШПАК Л.О.);

«... бюджет в деталях читали, можливо, відсотків 20 народних депутатів. Це не є провина, але речі, про які я зараз буду говорити, я б просив послухати всіх.» (ГЕРАСИМОВ А.В.).

3. Апелювання до емоцій

1) Використання емоційно забарвленої лексики:

«... Хочу зазначити, що це бюджет воюючої країни, що наблизить нас до перемоги...» (МАРЧЕНКО С.М.);

«... Я просто хочу сказати, що це приниження для країни от такий розгляд бюджету. А знаєте, чому так відбувається? Тому що більше жодна дискусія, жодні дебати, жодне колегіальне рішення в нашій країні більше не має значення...» (ТИМОШЕНКО Ю.В.);

«... я просто вже на завершення засідання в пустому залі хочу хоча б достукатись хоч до якогось, я не знаю, елемента совісті цього парламенту і взагалі української влади, щоб ми після перемоги, блискучої перемоги не зганьбили Україну тим, що ми набудували за цей час, що ми наскасовували за цей час, що ми (в лапках) «реформували» за цей час...» (ТИМОШЕНКО Ю.В.);

«... вкласти дороги, дороги, дороги. Бо це ненормально, коли в бюджеті воюючої країни на відновлення будинків, постраждалих людей закладаються втричі менші суми, ніж знову на дороги.» (ГЕРАЩЕНКО І.В.);

«...ми приймаємо цей бюджет, бюджет воюючої держави, і цим все сказано.» (ГНАТЕНКО В.С.);

«... Можуть, тільки потім надрукують гривнею і буде у нас гривня 60, 70, розкрутять інфляцію і будемо всі потім згадувати приклади Шрі-Ланки і інших країн...» (ЖЕЛЕЗНЯК Я.І.);

«... Але на компенсацію загиблим і тим, хто залишився інвалідами після цієї війни, учасникам цієї війни, родинам загиблих – 325 мільйонів. ... Але при цьому на дороги у вас знайшлося 38 мільярдів. Ну, от і рахуйте: 325 мільйонів на 21 родину загиблих і на «велике крадівництво» – 38 мільярдів...» (АР'ЄВ В.І.);

«... Маємо чітке розуміння, що бюджет спрямований на перемогу, в ньому немає місця видаткам розвитку. Війна вимагає від нас відповідальних кроків та жорстких рішень...» (АРИСТОВ Ю.Ю.);

«... Закликаю народних депутатів відчувати саме свою відповідальність за те, як і за які кошти буде жити країна в наступному році.» (АРИСТОВ Ю.Ю.);

«А як вижити цим людям, які отримують по кілька тисяч гривень на місяць... Розумієте, яка у нас соціальна асиметрія відбувається.» (КОЛТУНОВИЧ О.С.);

«... за ці кошти людина не здатна вижити, ... за що їм жити, за що їм купити все необхідне...» (КРУЛЬКО І.І.);

«... Знов-таки ви вже вибрали асфальт замість допомоги сім'ям загиблих, ви вибрали асфальт замість зимової форми...» (ГЕРАСИМОВ А.В.).

2) Використання метафор, гіпербол та образів:

«... Ви собі не уявляєте, що це таке. ...боргова неправильна політика насправді сожрала весь бюджет...» (ТИМОШЕНКО Ю.В.);

«... це не просто корупція, це по суті сьогодні в бюджеті і в Національному банку вибудований насос, який відкачує ті гроші...» (ТИМОШЕНКО Ю.В.);

«... це бюджет бідності...» (ВОЛИНЕЦЬ М.Я.);

«... А в Україні дураков уже поменшало, а дороги у нас європейські. Тобто я вважаю, що треба їх будувати.» (АРИСТОВ Ю.Ю.);

«... більше 4 мільярдів гривень виділяється майже на чисту корупцію. ...це взагалі плювок в обличчя кожного депутата в цій залі.» (ГЕРАСИМОВ А.В.).

5. Результати критичного дискурс аналізу парламентських дебатів щодо проєкту Державного бюджету України на 2024 рік

Під час дискурсу щодо законопроєкту про Державний бюджет України на 2024 рік, який відбувався у восени-взимку 2023 року, майже на 60% збільшилась загальна кількість маніпуляцій та майже повернулась на довоєнний рівень. Під час цього обговорення широко використовується маніпулятивний фрейм «війна як пріоритет». Депутат постійно наголошує на неадекватності перерозподілу коштів бюджету, протиставляючи витрати на

оборону та Збройні Сили України фінансуванню інших органів влади, які подаються як «каральні», «репресивні» або «переслідувачі бізнесу». Цей фрейм активно експлуатує страх війни та небезпеки, викликаючи у слухачів відчуття загрози, підсилюючи емоційне несприйняття бюджету та уряду загалом. Наступний наскрізний фрейм - «народ проти влади». Як і в попередні роки він проявляється у звинуваченнях правлячої команди в непрофесійності, корупції та бездарності економічної політики. Депутати застосовують емоційні образи на кшталт «безмозгла політика», «жалюгідна соціальна політика». Третій яскравий фрейм - «репресії проти бізнесу». Тут депутати використовують БЕБ, ДБР, Генпрокуратуру та інші структури як символи тиску і репресій щодо підприємців. Вони стверджують, що влада замість підтримки бізнесу його переслідує і знищує. Це сприяє формуванню негативного сприйняття правоохоронних органів та посилює уявлення про владу як про репресивну машину, яка діє проти інтересів народу і економіки. Зрештою, всі ці фрейми поєднуються у великому наративі «бюджету несправедливості», «бюджет капітуляції», «бюджет поразки». Такий підхід сприяє консолідації критично налаштованої аудиторії навколо опозиції, використовуючи емоції страху, гніву та розчарування.

Виявлені маніпулятивні наративи та наскрізні патерни

1. Ідеологічне протистояння

1) Використання бінарних опозицій («ми vs вони»):

«... коли ми маємо абсолютно незрозуміле скорочення фінансування Міністерства оборони в той час, коли про завершення війни і не йдеться. Але в цей же ж час ми бачимо катастрофічне збільшення фінансування певних таких каральних репресивних органів замість фінансування ЗСУ, наприклад, БЕБ, яким збільшується фінансування в три з половиною рази. Вони будуть воювати замість Збройних Сил України, чи будуть добивати бізнес, чи як? Що більше, збільшуються видатки на Верховну Раду, на ДБР, на Генпрокуратуру, на митну службу, на НАБУ, на всякі різні структури, які не мають жодного стосунку до забезпечення безпеки і оборони України.» (ФЕДИНА С.Р.);

«... це вперше, коли ми приймаємо такий важливий документ в такий важливий час, не маючи головних розпорядників, більше того, цього зал відмовився їх слухати, не маючи уряд. ... логіка цього є зменшення фінансування і на оборону під час війни і збільшення фінансування карального апарату. А навіщо збільшується БЕБ? Навіщо збільшуються ті, хто переслідує бізнес? А через такий шлях вони збираються збільшити зростання економіки. Для того, щоб давати більше молока, корову треба менше годувати і більше доїти.» (ПОРОШЕНКО П.О.);

«... Безмозгла, бездарна економічна політика, яка призвела сьогодні до того, що виплатити в цьому році боргів і обслуговування боргу нам потрібно 1 трильйон 28 мільйонів.» (ТИМОШЕНКО Ю.В.);

«... Це забрати будь-які ресурси у місцевої влади не для того, щоб збільшити бюджет держави, а для того, щоб узурпувати владу... Давайте називати своїми словами те, що відбувається сьогодні в парламенті і не лише в парламенті...» (РАЗУМКОВ Д.О.);

«... Ми пропонуємо перерозподілити 370 мільйонів гривень, як забезпечення апарату Кабінету Міністрів України, які втекли минулого року в тил, в той час як Збройні Сили України захищали Україну і Київ...» (ГЕРАЩЕНКО І.В.)

2) Дискредитація опонентів через негативну іншопрезентацію (навішування ярликів, поширення негативної інформації):

«Як же ви не хочете чути правду. Ви в 2019 році всі розповідали, що ми йдемо приймати закони за законами. Так? Інакше працювати воно не буде. То я доповім Голові Верховної Ради шановному, ... Якщо за чотири роки не вивчили Регламент, то, мабуть, займіться чимось іншим.» (РАЗУМКОВ Д.О.);

«... Мінкульт – ще плюс 2 мільярди. Ну, зрозуміло, треба ще зняти серіали, щось має робити «95-й квартал». ...» (ГОНЧАРЕНКО О.О.);

«... Це непрофесійний підхід, це не по-державницьки, і ми вимагаємо все-таки врахувати...» (ЦИМБАЛЮК М.М.);

«... Це їх непрофесіоналізм, це їх провал...» (РАЗУМКОВ Д.О.);

«... це ніякий не бюджет розвитку оборонного комплексу країни, це ніякий не військовий бюджет... Тут задовольнили всім мілкі «хотелкі», ... для того, щоб всі люди, ... сьогодні голосували за цей бюджет.» (ЮЖАНІНА Н.П.).

3) Позитивна самопрезентація (підкреслення власних чеснот та досягнень):

«... Ніхто його не пускає до зали. Чому? Тому що це зареєстрував Разумков і команда «Розумної політики»?» (РАЗУМКОВ Д.О.).

2. Брак знань у реципієнта

1) Використання складної термінології без пояснень:

«... Це бюджет, якого в країні ніколи в житті, ... це бюджет, у якого перевищує доходи бюджету запозичення. Ви розумієте, що це таке? Це означає, що бюджет живе на запозичення, і не тому що тільки у нас війна, а тому що це є наслідок абсолютно руйнівної економічної, фінансової політики реального сектору економіки.» (ТИМОШЕНКО Ю.В.).

2) Селективне представлення інформації:

«... ДБР: плюс 55 відсотків. ... Податкова: плюс 40 відсотків. Митниця – плюс. Все – плюс, плюс. Друзі, а якщо в усіх плюс, то в кого ж мінус? Просте питання: в кого мінус.» (ГОНЧАРЕНКО О.О.);

«... у цьому році зростає тариф на електричну енергію, він уже зріс з 1 гривні 44 до 2 гривень 64 копійки. Як це відобразилося на динаміці і темпах зростання прожиткового мінімуму, відповідно там мінімальних пенсій та інших показників.» (КОЛТУНОВИЧ О.С.);

«... На фронт немає поставити нормальні сухпайки, волонтери роблять це все своїми силами, а в нас на якусь службу – додаткових пів мільярда гривень...» (ФЕДИНА С.Р.).

3) Маніпулятивне використання статистики:

«... весілля за 1 мільйон доларів влаштовують, цей пир під час чуми, ... на те, щоб вони есемески розсилали, ви закладаєте в бюджеті на 2024 рік кошти. А в той час, як в Збройних Силах України на 6 відсотків зменшується фінансування в 2024 році – це є неприпустимим.» (ГЕРАЩЕНКО І.В.).

3. Апелювання до емоцій

1) Використання емоційно забарвленої лексики:

«... це бюджет перемоги на виборах, а не перемоги у війні!» (ГОНЧАРЕНКО О.О.);

«... Чи не краще би було зараз заморозити всі видатки, збільшення видатків на такі структури, а все дати на потреби Збройних Сил України, безпеки, оборони і цивільного захисту?» (ФЕДИНА С.Р.);

«...Треба розуміти, що це не кошти на асфальт чи овочерізки, чи барабани... ми маємо серйозну загрозу того, що не будуть отримувати зарплати вчителі, лікарі і таке інше. Я думаю, що це не те, що потрібно Україні у військовий час.» (СКОРИК М.Л.);

«... Спитайте у людей на вулиці, на скільки стало важче життя.» (ГНАТЕНКО В.С.);

«... Ми тільки що почули страшні цифри відносно цього бюджету. І це точно не є бюджет нашої перемоги, а це є бюджет гноблення підприємців, гноблення українців, гноблення населення України.» (ГЕРАСИМОВ А.В.);

«... Ми вважаємо, що гідне життя українців важливе і важливіше, ніж красиві фасади в державних органах.» (ПІДЛАСА Р.А.);

«... Хочу нагадати, що у нас з вами одна єдина задача, один пріоритет. Більше пріоритетів у нас немає. Цей пріоритет – це сектор безпеки і оборони. Не будуть інші країни світу нам допомагати, якщо ми самі цього робити не будемо...Я вас не лякаю, я просто попереджаю, що ситуація досить різко змінюється і не на користь, на жаль...» (МАРЧЕНКО С.М.);

«... я не хочу жити в країні, яка бреше сама собі, яка бреше партнерам, яка ховає в рядках цифри для того, щоб дерибан продовжувався. ... Як вам не соромно, коли ми чуємо один за одним повідомлення, що відбувається на центральному рівні.» (ЮЖАНІНА Н.П.);

«... всі кошти, які вкрадені покидьками, вони вкрадені в української армії...» (ГЕРАЩЕНКО І.В.);

«... медсестри в лікарнях отримують в середньому 4,5-5 тисяч гривень, як кажуть у народі, на руки. Чи може родина прожити за таку суму? Звичайно, ні...» (ЦИМБАЛЮК М.М.);

«... Не буде робочих місць, не буде податків, не буде надходжень, не буде зарплат військовим, не буде снарядів і не буде перемоги» (РАЗУМКОВ Д.О.);

«... вони дійсно дуже часто мовчать. Але рано чи пізно цей терпець урветься. ... Вам має бути просто соромно перед захисниками, відверто...» (РАЗУМКОВ Д.О.);

«... Це ганьба! Мені незручно сидіти в цьому парламенті і навіть бути присутньою при розгляді такої ганьби.» (ЮЖАНІНА Н.П.).

2) Використання метафор, гіпербол та образів:

«... Для когось це війна, знаєте, як в прислів'ї, для когось війна, а для когось мати родна і хтось дуже сильно на цьому заробляє. Про це говорять не лише в державі, не лише в Києві, саме страшне, що про це говорять і наші закордонні партнери і найгірше, що про це говорять на фронті.» (РАЗУМКОВ Д.О.)

6. Результати критичного дискурс аналізу парламентських дебатів щодо проєкту Державного бюджету України на 2025 рік

Кількість і співвідношення маніпуляцій під час розгляду законопроєкту про Державний бюджет України на 2025 рік залишився майже на рівні попереднього року. У наведеній стенограмі спостерігаються чіткі наскрізні патерни маніпулятивного дискурсу, які формуються навколо кількох основних фреймів: війна, корупція та соціальна несправедливість. Можна відзначити, що дискурс радикалізувався: бюджет критикувався як «бюджет виборів», Ситуативні скандали (пенсії прокурорам з фейковою інвалідністю) посилили емоційну напругу дискурсу. Один із ключових - це фрейм «війни та оборони», який використовується для критики бюджету через звинувачення уряду у недостатньому фінансуванні армії. Депутати неодноразово наголошують на протиставленні «солдат» і «прокурорів», «суддів» та інших чиновників, які, на їхню думку, отримують невинувато високі зарплати. Цей фрейм тісно проходить поруч з іншим: «соціальної несправедливості». Вони мають на меті посилити відчуття соціальної нерівності, несправедливості, експлуатують емоції гніву та обурення, створюючи негативне ставлення до чинної влади та її політики.

Виявлені маніпулятивні наративи та наскрізні патерни

1. Ідеологічне протистояння

1) Використання бінарних опозицій («ми vs вони»):

«... Ви забираєте ці гроші в солдат! Ви забираєте ці гроші в тих, хто в окопах! Ви виплатами прокурорам-інвалідам, РЕР, яким ви підвищуєте зарплату на 70 відсотків, ви крадете!» (ПОРОШЕНКО П.О.);

«... То навіщо сьогодні українців кидають у таку бідність? І нам незрозуміло, коли в цей же час пропонується величезні доплати прокурорам, суддям, працівникам НАБУ. Ви що, шановні, хліба просите? Ви що, голодні?» (ВОЛИНЕЦЬ М.Я.);

«... яким має бути бюджет воюючої країни? Очевидно, що бюджетом армії, бюджетом підтримки ветеранів, бюджетом підтримки родин загиблих. Натомість ми

маємо проект бюджету 2025 – це бюджет прокурорів, бюджет суддів, бюджет ДБР, бюджет БЕБ, інших репресивних органів, які сьогодні ще й мають стовідсоткову бронь від мобілізації.» (ГЕРАЩЕНКО І.В.);

2) Дискредитація опонентів через негативну іншопрезентацію (навішування ярликів, поширення негативної інформації)

«... Фактично уряд іде таким шляхом: замість того, щоб взяти гроші з російського Газпрому, краще взяти гроші з українців...» (ГОНЧАРЕНКО О.О.);

«... не вірте, коли вам скажуть, що Верховна Рада зараз дуже напружено працює для розгляду презентації бюджету. Зала порожня.» (ПОРОШЕНКО П.О.);

«... українці чітко заявили про необхідність вступу до Європейського Союзу. ... Але хто там нас чекає при тому, коли сьогодні влада, коли парламент намагається перетворити українців в рабів?» (ВОЛИНЕЦЬ М.Я.);

«... немає відчуття, що в країні йде війна. На жаль, після вашого голосування у мене немає відчуття, що депутати відчують, що відбувається на фронті.» (ІВЧЕНКО В.Є.);

«Ви робите все для того, щоб знищити майбутнє країни, зменшити кількість українців, громадян України, для того, щоб вони потім не повернулися в Україну і не задали вам питання як ви довели до ручки їх Батьківщину...» (РАЗУМКОВ Д.О.);

«... Руслане Олексійовичу, це добре, що ви знаєте, що де знаходиться Можайськ, але я краще б згадав "два-три тижні" діючої влади, коли мали у рашистів закінчитись ракеті, закінчитись гроші, ми мали вийти на кордони 91-го року ще в 2022 році. А в 2023-у в Ялті в червні каву пили б і разом з Офісом Президента і всіма їх радниками. А ще той бюджет, який ви проголосували на 2024 рік, в якому війна завершилась всередині 2024 року. Зараз в нас кінець жовтня і щось мені підказує, що і Курський контрнаступ не допоміг тому, щоб ми завершили війну на кордонах 91-го року.» (РАЗУМКОВ Д.О.);

«... ви всім розповідаєте, що грошей на армію немає і фактично робите все, щоб її і далі не було.» (РАЗУМКОВ Д.О.);

3) Позитивна самопрезентація (підкреслення власних чеснот та досягнень):
(не виявлено).

2. Брак знань у реципієнта

1) Використання складної термінології без пояснень:

«Ви обіцяли, що не будете піднімати тарифи для населення. Ви піднімаєте на те, що знаходиться в зоні відповідальності держави, але не даєте це зробити місцевій владі, причому не компенсуєте різницю в тарифах, фактично намагаючись знищити систему комунальних закладів і систему забезпечення комунальних потреб, які припадають на місцеве самоврядування. Але паралельно з цим ви знаєте, але продовжуєте піднімати тарифи, не дивлячись на те, що це призводить до кризи неплатежів...» (РАЗУМКОВ Д.О.)

2) Селективне представлення інформації:

«... мінімальна зарплата вісім тисяч гривень, яку пропонують залишити на тому рівні, воно приведе до збідніння. Кажуть фахівці-економісти, що підвищення мінімальної зарплати дає поштовх: перше – до розвитку економіки, а друге – до збільшення кількості податкової бази.» (ЦИМБАЛЮК М.М.);

«... Як ви можете приймати такий бюджет, в якому на фоні такої трагедії 133 мільярди перераховується Національному банку і назад не повертаються з державного бюджету, де недораховано 70 відсотків тіньової сфери по алкогольній галузі, нафтовій і плюс ще те, що стосується грального бізнесу, тютюну, алкоголю. У вас всього цього немає? Корупція, корупція, корупція і корупція. І горстка чиновників, які мають заробітні плати вище 100 тисяч гривень.» (ТИМОШЕНКО Ю.В.);

«... Ви підняли податки з обрахунку того, що у вас дірка в цьому році складала близько 600 мільярдів гривень. Ті податки, які ви підняли для кожного українця, для кожного, тому що ви підняли військовий збір і забрали з кожної родини ... і з кожних 10 тисяч 350 гривень. Я розумію, що для бюджетного комітету це не гроші...» (РАЗУМКОВ Д.О.)

3) Маніпулятивне використання статистики:

«... мати величезну залежність в подальшому від позик, на яких може триматися наша держава? ... в цьому бюджеті має скорочено бути все на 50 відсотків, на 50 відсотків. П'ятдесят відсотків ми віддамо на конкретні програми.» (ЮЖАНІНА Н.П.).

3. Апелювання до емоцій

1) Використання емоційно забарвленої лексики:

«...Це не бюджет – це знуцання. ...Да, нам говорять – це бюджет війни, але прикриваються війною як таким фіговим листочком, а під цим листочком – ганьба...» (ГОНЧАРЕНКО О.О.);

«... але цей бюджет свідчить, що це бюджет плану капітуляції.» (ПОРОШЕНКО П.О.);

«... Це не просто бюджет, це бюджет війни, бюджет країни, яка героїчно бореться за свою свободу, незалежність і наше майбутнє.» (ГЕВКО В.Л.);

«... Цей бюджет, на жаль, не знаю де спланований, але розрахований на ліквідацію української нації...» (ТИМОШЕНКО Ю.В.);

«... У нас нижче 30 відсотків мінімального прожиткового рівня сьогодні люди з інвалідністю, всі, хто потребує соціальну допомогу. Ми що робимо?» (ТИМОШЕНКО Ю.В.);

«Це, друзі, не бюджет воюючої країни, це бюджет країни, яка готується до виборів.» (ГЕРАЩЕНКО І.В.);

«... украли там, украли там, украли там. Що ви з цього питання думаєте? Чому у нас ліквідовано фінансовий контроль?» (БУРМІЧ А.П.);

«... Чому сьогодні, коли це не бюджет, а виживання, чому ніхто нічого не сказав, що на державних підприємствах, які в порушення Конституції виведені з-під

порядкування Кабінету Міністрів, заробітні плати мільйонні? Чому про це ніхто нічого не говорить? ... Може, настав час якось обмежити ці всі питання хоча б на період війни...» (БУРМІЧ А.П.);

«... Знаєте, яка заробітна плата буде в головного спеціаліста? 17 тисяч гривень. І ця людина буде розпоряджатися активами на мільярди-мільярди гривень. Я не зовсім розумію, а що ми хочемо від людини, у якої зарплата 17 тисяч гривень, які суперкласні спеціалісти туди прийдуть? Відповідь на це питання ніяка.» (РАДІНА А.О.);

«... нам дуже важливо витримати цей момент. І як би не розповідали, що 2,2 мільярда – це багато, це менше ніж ми би обіцяли, але це той мінімум, який дасть Суспільному гарантувати аспект свободи слова, який ми з вами, власне, маємо забезпечити Суспільному і суспільству.» (ЮРЧИШИН Я.Р.);

«... Треба не багато, не мало, а просто прийняти такий проект бюджету, який би не створював відчуття крайньої спустошеності і відчуття покинутості серед українців, які проживають в країні бідності, тотальної бідності.» (БАТЕНКО Т.І.);

«... А зиму як ми переживемо, важку, складну зиму? В той час, коли вугільникам заборгували більше 2 мільярдів заборгували... 2 мільярди зарплати.» (ВОЛИНЕЦЬ М.Я.);

2) Використання метафор, гіпербол та образів:

«... У нас марафон став насправді абсолютно пропагандистською будкою інформаційною імені Офісу Президента...» (ГЕРАЩЕНКО І.В.);

«... це бюджет навіть не стабілізації, не те, що бюджет, мабуть, виживання.» (БУРМІЧ А.П.);

«... ви викинули в трубу десятки мільярдів платників податків. І постає подальше питання: а що далі зробити з цими об'єктами? Добудовувати – так там і грошей немає, недобудовувати – так це буде пам'ятник вашої бездарності і неефективному управлінню.» (КУЧЕРЕНКО О.Ю.).

Таким чином, кількісні та якісні результати дослідження підтверджують використання маніпулятивних практик та їхню варіативність залежно від контексту та соціально-політичних умов. Результати аналізу парламентського дискурсу про розгляд законопроектів про Державні бюджети України 2020-2025 років свідчать про наступне.

Гіпотези 1. Ідеологічне протистояння використовується для маніпуляцій під час парламентських дебатів щодо законопроектів про державний бюджет - підтверджена.

Гіпотези 2. Брак знань реципієнта використовується для маніпуляцій під час парламентських дебатів щодо законопроектів про державний бюджет - підтверджена.

Гіпотези 3. Апелювання до емоцій реципієнта використовується для маніпуляцій під час парламентських дебатів щодо законопроектів про державний бюджет - підтверджена.

Виявлені маніпулятивні тактики та мотиви їх використання

У ході глибинного аналізу парламентських дебатів щодо законопроектів про державні бюджети України на 2020-2025 роки було виявлено низку повторюваних маніпулятивних тактик, які застосовували як представники провладних сил, так і опозиційні фракції. Ці тактики характеризуються системністю застосування та чіткими прихованими мотивами, які відображають не лише суто політичну боротьбу, але й специфіку комунікативних стратегій в умовах публічних дебатів.

Ідеологічне протистояння в українському парламентському дискурсі повністю відповідає концептуальній рамці поляризації, розробленій Van Dijk (2006). Цей вид маніпуляцій дозволяє змістити акцент з конкретних бюджетних показників на ціннісний конфлікт, мобілізувати підтримку «своїх» та делегітимізувати опонентів без детального обговорення суті питання. Особливо часто до нього вдається опозиція, намагаючись продемонструвати моральну вищість над правлячою більшістю.

Українська специфіка розширює розуміння поляризаційних механізмів. Якщо Van Dijk (2006) розглядає поляризацію переважно як стабільну характеристику політичного дискурсу, то аналіз українських дебатів демонструє її контекстуальну варіативність. Зокрема, під час зовнішніх загроз рівень ідеологічних протистоянь дещо знижується - поява спільного ворога згуртовує політиків і тимчасово зменшує внутрішню конфронтацію. Це спостереження доповнює теорію Van Dijk, вказуючи на динамічний характер поляризаційних процесів залежно від політичного контексту. Втім, навіть у воєнний час опозиція в українському парламенті продовжує використовувати певні ідеологічні фрейми, просто надаючи їм емоційнішого забарвлення. За допомогою ідеологічного протистояння маніпулятор приховує брак суто професійних аргументів, переводячи розмову в площину «хто морально правий». Це відволікає увагу від конкретних недоліків чи переваг бюджету. Ймовірними мотивами використання можуть бути боротьба за електорат (демонстрація своєї принциповості, «правильності» поглядів перед виборцями) та тиск на опонентів, аби ті виглядали зрадниками або некомпетентними не через цифри, а через «неправильні цінності». Ідеологічні рамки часто є зручними, коли не вистачає часу чи даних для раціональної дискусії - апелювання до світоглядних розбіжностей автоматично розділяє зал на табори і спрощує складні питання до «правильного» проти «неправильного» рішення.

Van Dijk (2006) виокремлює дискредитацію опонентів як базову стратегію маніпуляції, що передбачає представлення опонентів у негативному світлі шляхом використання образливих висловлювань, звинувачень та поширення неправдивої інформації. Це вид маніпулятивної тактики спрямована не на спростування позиції опонента по суті, а на підриг довіри до нього самого. Емпіричні дані з української практики підтверджують цю теоретичну модель: замість аргументованої критики бюджетних положень депутати вдаються до персональних атак, що підміняє собою

змістовну дискусію. За дискредитацією опонента часто може стояти бажання уникнути предметної розмови. Коли важко спростувати аргументи логічно, простіше спробувати «ліквідувати опонента» - представити його негідним довіри. Це приховує власну слабкість позиції: аудиторія переключається на обговорення якостей особистості, а не того, що вона говорить. Мотивами також може бути політична боротьба за владу - зробити конкурента токсичним в очах виборців; емоційна помста - принизити опонента публічно; та відволікання уваги - змістити фокус з незручних питань. Дискредитація опонентів тісно переплітається з ідеологічним протистоянням: часто йде в парі, коли «ми хороші - вони погані». Але якщо ідеологічне протистояння може бути більш узагальненим («вони - корумпована влада»), то дискредитація часто буває персоналізованою («цей міністр - некомпетентний, цей лідер - прикриває шкурняки»). У нашому аналізі така тактика широко застосовувалася обома сторонами: опозиція ганьбила уряд за провали, урядовці і парламентська більшість маргіналізували опозицію. Під час війни тональність дещо змінилася, але і тоді опозиція знаходила приводи дискредитувати посадовців.

Позитивна самопрезентація - це маніпулятивна техніка, коли оратор навмисно виставляє себе та свою групу у максимально вигідному світлі, часто перебільшуючи власні досягнення чи чесноти. У парламентських дебатах це проявляється як самовихваляння, нагадування про свої успіхи у минулому, підкреслення своєї компетентності, патріотизму, єдності тощо. Фактично, це зворотний бік дискредитації опонента: свою сторону звеличити, чужу принизити. Проте буває і «чиста» самопрезентація без прямої прив'язки до опонентів: коли депутат більшу частину виступу говорить про свої заслуги у теперішньому і минулому. Позитивна самопрезентація може приховувати відсутність об'єктивних успіхів чи аргументів. Коли немає чим підкріпити свою позицію, спікер починає апелювати до минулих заслуг або абстрактних чеснот. Це має викликати довіру та симпатію аудиторії до політичної сили чи персонально до депутата. Можна припустити, що мотив такої маніпуляції - політичний імідж: підвищити рейтинг, заручитися підтримкою. У бюджетних дебатах опозиція, наприклад, могла казати: «ось ми, опозиція, демонструємо єдність і готовність працювати на країну, більшу ніж у монобільшості» - цим підкреслюючи свою корисність.

Виявлена тактика емоційної маніпуляції в українському парламенті корелює з дослідженнями Grüning & Schubert (2022). Маніпулятори вдаються до емоційно забарвленої лексики, драматичних образів і навіть до підвищення тону, щоб створити атмосферу кризи або, навпаки, тріумфу. Два полярні різновиди такої тактики: негативні емоційні апеляції (нагинання на страх, злість, обурення - типові для опозиції, щоб показати «катастрофічність» бюджету) і позитивні емоційні апеляції (апелювання до патріотизму, надії, єдності - часто використовується владою, щоб підтримати свій бюджет як «необхідний для перемоги», особливо в умовах війни).

Емоційна маніпуляція приховує дефіцит раціональних аргументів або невідповідні факти, затуманюючи їх сильними почуттями. Коли бракує логічних доводів, легше

апелювати до емоцій, щоби відволікти увагу від цифр. Наприклад, замість пояснення збільшення держборгу депутат може малювати образ «тарифний геноцид» чи «бюджет капітуляції», щоб шокувати аудиторію. Українські дані розкривають більш складну динаміку емоційних маніпуляцій. Якщо Grüning & Schubert фокусуються на загальних механізмах емоційного впливу, то аналіз українського досвіду показує адаптивність емоційних стратегій до політичного контексту. У кризові періоди (пандемія, війна) частота емоційних закликів зростає, адже суспільство і так напружене - цим легко скористатися. Так, у 2020-2021 рр. деякі промовці експлуатували страх пандемії (говорячи про «бюджет смерті» тощо), а в 2022-2023 рр. на перший план вийшли патріотичні почуття («бюджет воюючої країни», «бюджет перемоги» тощо) і болючі теми війни. Метою маніпулятора є мобілізувати емоції депутатів і виборців настільки, щоб ті прийняли потрібне рішення імпульсивно, «серцем», а не шляхом зваженого аналізу.

В процесі аналізу стенограм виявлено ще одну тактику маніпулювання: використання суспільного резонансу. Цей вид маніпуляції передбачає апелювання до широко відомих, резонансних у суспільстві подій чи настроїв для підсилення своїх аргументів, навіть якщо такі події безпосередньо не стосуються теми дебатів. По суті, промовець використовує хвилю суспільного обурення або ентузіазму, щоб змістити акценти дискусії. У бюджетних дебатах це може виглядати так: депутат згадує свіжий гучний скандал аби емоційно забарвити розмову про бюджет. Водночас подія може бути не надто пов'язана з бюджетним законопроектом. Використання такої тактики маніпуляції може бути мотив збити опонентів з пантелику, здобути підтримку аудиторії (виборців), показавши, що промовець «на боці народу» у його хвилюваннях. Політичний контекст: коли є гучний скандал або криза, депутати активно вносять ці теми в усі можливі обговорення, щоб отримати бонуси на резонансі. У 2020-2021 рр. такими темами були, приміром, тарифи на комунальні послуги, деякі резонансні кримінальні справи, ковід-вакцинація; в 2022-2024 - звісно, війна, пов'язані з нею скандали та зовсім не пов'язані теми з державним бюджетом як то «дороге весілля силовиків», «прокурори-інваліди».

Серед проаналізованих нами маніпулятивних тактик є свідоме використання складності інформації - цифр, термінів, специфічних знань - для того, щоб аудиторія (колеги-депутати або громадськість) не могла належно оцінити чи перевірити твердження промовця. Іншими словами, маніпулятор експлуатує інформаційну асиметрію: він володіє чи оперує складними даними, яких у інших немає або які інші не встигнуть розібрати миттєво. У бюджетних дебатах це дуже поширено, адже сам бюджет - документ технократичний, наповнений цифрами, і розібратися в ньому складно навіть досвідченим політикам. Тому деякі оратори зловживають термінами або сиплють статистикою без контексту - розраховуючи, що опоненти просто не зможуть оперативно заперечити. Як наслідок, твердження маніпулятора можуть сприйматися як істина, бо звучать розумно і ніхто не встигає їх оскаржити. Прикриваючись складною термінологією чи масивом даних, маніпулятор може приховувати реальний стан речей або видавати оціночні

судження за факт. Мотиви використання такої тактики різні. Для представників влади це спосіб захистити свій проєкт бюджету: завалити критиків цифрами і показати свою «експертність», аби зменшити простір для дискусії. Для опозиції - спосіб дискредитувати уряд: оперуючи вибірковими негативними показниками, показати, що все дуже погано, і звинуватити уряд у некомпетентності. В обох випадках брак знань аудиторії використовується, щоб нав'язати певний висновок без належної перевірки. Важливо, що така маніпуляція особливо ефективна, коли бракує часу: якщо обговорення регламентовано кількома хвилинами, детально спростувати чи уточнити складні дані просто неможливо.

ВИСНОВКИ ТА ДИСКУСІЯ

Отримані результати критичного дискурс-аналізу парламентських дебатів щодо законопроектів про бюджети 2020-2025 років підтверджують висунуті гіпотези про використання трьох ключових маніпулятивних стратегій.

По-перше, виявлено послідовне застосування стратегій ідеологічного протистояння. Гіпотеза 1 підтверджена. Депутати розділяли учасників на протилежні табори за принципом «ми» проти «них», практикували негативну презентацію опонентів (навішування ярликів, звинувачення в антидержавних діях) та одночасно підкреслювали власну позитивну самопрезентацію і винятковість досягнень. Таке поляризування дискурсу слугує чіткій меті - дискредитувати альтернативні позиції та легітимувати власну, що узгоджується з раніше описаними моделями ідеологічно забарвленої маніпуляції.

По-друге, підтвердилася Гіпотеза 2 щодо застосування браку знань реципієнта. Доповідачі насичували виступи спеціалізованою фінансовою термінологією та статистикою без належних пояснень, вибірково наводили факти про бюджетні показники, тим самим спотворюючи загальну картину. Це створювало асиметрію в інформованості - аудиторія, не будучи експертною, ставала вразливою до навіювань, довіряючи озвученим даним на авторитет слова промовця.

По-третє, підтвердилась Гіпотеза 3 - апелювання до емоцій. риторично наповнено емоційно забарвленими оцінками, риторичними запитаннями, військовими та драматичними метафорами, що викликають у слухачів відчуття тривоги, обурення або патріотичного піднесення. Сукупно аналіз підтверджує, що всі три зазначені стратегії - ідеологічне протистояння, маніпуляція інформаційною асиметрією та емоційний вплив - систематично використовувалися українськими політиками під час бюджетних дебатів, виступаючи інструментами прихованого впливу на рішення парламенту.

Важливо, що ці емпіричні спостереження узгоджуються з теоретичною моделлю маніпуляції у публічному дискурсі, розробленою Ван Дейком. Згідно з Ван Дейком, маніпулятивний дискурс має комплексний характер і реалізується через акцентування владної позиції мовця за умов применшення компетентності аудиторії, нав'язування

потрібних переконань, дискредитацію альтернативних поглядів та апеляцію до ідеологічних настанов і емоцій реципієнтів. Наші результати демонструють саме такі компоненти. Зокрема, стратегія ідеологічного протистояння відповідає описаному Ван Дейком прийому дискредитації альтернативних джерел та опонентів із використанням схеми «свої vs чужі». Виявлені випадки навмисного ускладнення риторики і селективного подання фактів підтверджують тезу, що маніпулятор підкреслює власну компетентність і авторитет, користуючись інформаційною нерівністю та «необізнаністю» аудиторії. Так само, широке використання емоційних аргументів прямо корелює з описаною Ван Дейком тактикою апеляції до емоцій та ідеологій реципієнтів для ослаблення їхнього критичного сприйняття. Таким чином, теорія Ван Дейка про маніпуляцію у публічному дискурсі знаходить емпіричне підтвердження у матеріалі українських парламентських дебатів. Досліджувані промовці зловживали своїм соціальним статусом і контролем над інформацією, щоб сформувані вигідні їм установки в свідомості аудиторії, що узгоджується з трикомпонентною (соціально-когнітивно-дискурсивною) природою маніпуляції. Отже, наше дослідження підтримує загальну теорію базуючись на контролі інформації, поляризації та грі на емоціях, як і передбачає Ван Дейк.

Результати дослідження підтверджують, що характер маніпуляцій у парламентському дискурсі тісно пов'язаний із поточним політичним та медійним контекстом. Маніпуляція, за визначенням, є особливою формою комунікації, в якій маніпулятор контролює інформацію та застосовує обман, створюючи у реципієнтів хибне враження дій в їхніх інтересах, тоді як насправді переслідує власну вигоду (Cabrejas-Reñuelas, 2017; Van Dijk, 2006). Така стратегія впливу не існує у вакуумі: її успішність залежить від суспільних обставин, доступу до інформаційних ресурсів та стану аудиторії - її страхів, цінностей, почуття безпеки чи загрози (Fairclough, 2013; Scollon, 2008).

На прикладі періоду 2020-2021 років простежено, як внутрішні кризи - пандемія COVID-19, економічна турбулентність - активізували використання конфронтаційних маніпулятивних прийомів. Опозиційні депутати в цей час часто вдавалися до ідеологічної поляризації, дискредитації уряду та вибіркового використання даних, щоб викликати недовіру до влади. Такі тактики відповідають класичним проявам маніпуляції, коли позитивна самопрезентація поєднується із делегітимацією альтернативної позиції (Van Dijk, 2006). Акцентування на конфліктних наративах (наприклад, пріоритети «ковідного фонду» проти «Великого будівництва») викликало у публіки гнів і розчарування - емоції, які, як доведено, ефективно мобілізують підтримку та активізують протестні настрої (Grüning & Schubert, 2022; Lerner & Tiedens, 2006).

Після початку повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році дискурс довкола бюджету змінився. Зовнішня загроза змусила парламентські сили демонструвати публічну єдність, і частота маніпуляцій, побудованих на ідеологічному протистоянні, суттєво зменшилася. Натомість значно зросла вага емоційної риторики - зокрема, апеляцій до патріотизму, образу «бюджету перемоги» та закликів до мобілізації зусиль проти

агресора. Ці маніпуляції базувалися на позитивній ідентифікації з нацією, а не на розпалюванні внутрішніх конфліктів (Schatz, Staub & Lavine, 1999). Підтвердженням цього є те, що у 2022-2023 роках майже 2/3 маніпуляцій були емоційного характеру.

Варто зазначити, що в цей самий період відбулося зниження рівня прозорості парламентської діяльності - зокрема, обмежено доступ медіа до прямих трансляцій засідань, що могло знизити потребу в «телевізійній» риториці та обмежити демонстративно конфліктну поведінку (Entman, 1993). Проте водночас у депутатів, які вдавались до маніпуляцій» була можливість вести TikTok ефіри під час своїх виступів та впливати на свій електорат, про що зазначав головуючий на пленарних засіданнях Верховної ради України та зафіксовано у стенограмі.

Таким чином, політичний та медійний контекст істотно впливає на динаміку та характер маніпуляцій. У «мирні» роки маніпулятивні стратегії будувалися навколо поляризації та критики, тоді як у роки війни - навколо емоційного згуртування. Це підтверджує положення критичного дискурс-аналізу про те, що маніпуляція є не лише риторичною технікою, але й проявом соціальної домінації, яка адаптується до змін соціального контексту (Van Dijk, 2006; Fairclough, 2013).

Попри інформативність отриманих результатів, дослідження має певні обмеження, які потрібно враховувати при інтерпретації висновків. По-перше, аналіз охопив лише парламентський рівень дискурсу, зосередившись на стенограмах Верховної Ради України. Це означає, що висновки стосуються специфіки риторики народних депутатів та урядовців і не обов'язково екстраполюються на інші сфери публічного дискурсу. Наприклад, на рівні місцевих рад або в медійному просторі стратегічні комунікативні прийоми можуть відрізнятися через іншу аудиторію та умови спілкування. По-друге, застосовано якісний метод критичного дискурс-аналізу на відносно обмеженій вибірці випадків (дебати по одному законопроекті щорічно протягом шести років). Хоча такий підхід дозволяє глибоко проникнути в смислові нюанси і контексти маніпуляцій, він менш придатний для точного кількісного вимірювання їх поширеності. Дослідження концентрувалося на виявленні та класифікації маніпулятивних стратегій, отже питання частотності їх використання розглядалося описово (у відсотках по роках), а не статистично достовірно для всіх можливих ситуацій. По-третє, період спостереження (2019-2024 календарні роки) хоча і включає кілька різних політичних циклів та криз, все ж є обмеженим часовим інтервалом. Не можна виключати, що за довший період (наприклад, десятиліття) з появою нових політичних поколінь або зміною складу Верховної Ради України можуть виникнути інші маніпулятивні тренди. По-четверте, акцент було зроблено на аналізі офіційних стенограм виступів; при цьому не враховано реакцію аудиторії безпосередньо в залі чи в суспільстві або кулуарні дебати. Ми інтерпретували маніпуляції з точки зору їхньої структури та намірів, але не вимірювали емпірично, як реципієнти (інші депутати, громадськість) сприйняли ці повідомлення і чи піддалися впливу. Цей аспект впливовості залишається поза рамками даної роботи.

На основі проведеної роботи можна окреслити кілька перспективних напрямів, які становлять зацікавлення для подальших досліджень. Зокрема заслуговує уваги дослідження медійного відображення бюджетної риторики. Парламентські дебати хоча і є публічними (через стенограми та трансляції), однак широкі маси найчастіше сприймають бюджетні дискусії через призму медіа - новинні сюжети, політичні ток-шоу, аналітичні статті. Контент-аналіз відеоматеріалів та преси щодо бюджету міг би показати, наскільки медіа стають ретрансляторами парламентських маніпуляцій або додають власні. Також варто дослідити ефективність маніпулятивних стратегій - вже поза рамками лінгвістичного аналізу, а з боку впливу на аудиторію та депутатів під час голосування. Такі дослідження допоможуть оцінити, які з зафіксованих стратегій є найбільш дієвими. Нарешті, можливим напрямом є дослідження спрямування дискурсу на появу тієї чи іншої емоції та її вплив на результати голосування.

Результати дослідження мають практичну значущість для підвищення якості публічного управління. Виявлені конкретні вразливі місця парламентського дискурсу (зловживання емоціями, складною лексикою, поляризація) вказують на ті аспекти, на які варто реагувати як суспільству, так і самим інституціям. Таким чином, дипломне дослідження не лише розширює академічні горизонти критичного дискурс аналізу, але й слугує містком між теорією та практикою - пропонуючи рекомендації для вдосконалення норм публічного спілкування і протидії маніпуляціям у парламенті.

ПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ ДО ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Виявлення системних маніпуляцій у парламентських дебатах вказує на потребу запровадити інституційні зміни, щоби підвищити якість публічного дискурсу та мінімізувати можливості для дезінформації. Одним із ключових напрямів є удосконалення регламенту парламентських обговорень та процедур контролю за достовірністю висловлювань. Наразі депутати майже безперешкодно можуть виголошувати неправдиві або маніпулятивні твердження у сесійній залі, що потрапляють в офіційний стенографічний запис. Для протидії цьому слід запровадити механізми обов'язкового фактчекінгу промов та наступного виправлення помилкових даних у парламентському протоколі. Зокрема, можна створити при апараті Верховної Ради незалежну експертну групу або підрозділ аналітиків, відповідальних за оперативну перевірку фактичних тверджень, озвучених під час пленарних засідань (особливо статистичних даних, посилань на законодавство, бюджетних показників тощо). Результати такої перевірки доцільно публікувати разом із стенограмою - у вигляді приміток чи додатку, доступного як народним депутатам, так і громадськості. Такий механізм підвищить відповідальність депутатів за свої слова. Інституціалізація фактчекінгу у Верховній Раді України сприятиме підвищенню рівня суспільної довіри:

громадяни бачитимуть, що законодавчий орган самостійно піклується про достовірність інформації і бореться з маніпуляціями у своїх лавах.

Другим напрямом змін має стати підвищення рівня поінформованості та критичного мислення громадян, аби зменшити вразливість аудиторії до маніпулятивного впливу. Маніпуляція діє лише тоді, коли реципієнт недостатньо обізнаний або критично не осмислює почуте. А поінформоване суспільство значно стійкіше до пропаганди та брехні. Тому державна публічна політика повинна включати освітні ініціативи для широких верств населення щодо бюджетного процесу та навичок критичного мислення. Громадянин, який розуміє, звідки беруться кошти і як вони розподіляються, менш схильний вірити в популістські обіцянки «всім дати все» або в безпідставні звинувачення у «розкраданні половини бюджету». Крім суто бюджетної тематики, надзвичайно важливо поширювати культуру фактчекінгу і скептичного ставлення до політичних заяв. Це може здійснюватися через включення модулів з медіаграмотності та критичного мислення до шкільних і університетських програм. Навчити майбутніх виборців оцінювати виступи політиків, ставити під сумнів неперевірені дані, самостійно шукати підтвердження цифрам - значить створити фундамент для свідомого суспільства, яким важче маніпулювати.

Третім важливим кроком є створення дієвих механізмів моніторингу маніпуляцій у парламентському дискурсі з боку незалежних структур - громадських організацій, аналітичних центрів, медіа. Незалежний зовнішній контроль доповнює внутрішньопарламентські регуляції та освіту, забезпечуючи постійний нагляд і розголос випадків маніпуляцій.

Отже, комплекс запропонованих змін - від вдосконалення парламентського регламенту і внутрішніх правил, через просвіту громадян, до незалежного моніторингу - має на меті системно знизити рівень маніпулятивності політичного дискурсу. Реалізація цих заходів сприятиме оздоровленню публічних дебатів: обговорення державного бюджету й інших важливих рішень будуть базуватися на фактах і раціональних аргументах, різні погляди зможуть змагатися чесно, без перекручень, а громадяни отримають більш достовірну картину для оцінки дій влади. У кінцевому підсумку, це підвищить якість демократії - адже обговорення, вільне від маніпуляцій, формує більш відповідальну владу та більш свідоме суспільство, здатне робити обґрунтований вибір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Теорія брехні. Перший рейтинг популістів і брехунів в українській політиці від VoxUkraine, - <https://voxukraine.org/longreads/lie-theory/index-ua.html>
2. Aasland, A., & Lyska, O. (2016). Local democracy in Ukrainian cities: civic participation and responsiveness of local authorities. *Post-Soviet Affairs*, 32(2), 152-175.
3. Austin, J. L. (1975). *How to do things with words*. Harvard university press.

4. Brader, T. (2020). *Campaigning for hearts and minds: How emotional appeals in political ads work*. University of Chicago Press.
5. Cabrejas-Peñuelas, A. B. (2017). Manipulation as an ideological tool in the political genre of Parliamentary discourses. *Pragmatics*, 27(2), 207-234.
6. Cialdini, R. B., & Cialdini, R. B. (2007). *Influence: The psychology of persuasion* (Vol. 55, p. 339). New York: Collins.
7. Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of communication*, 43(4), 51-58.
8. Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of communication*, 43(4), 51-58.
9. Fairclough, N. (1992). Discourse and text: Linguistic and intertextual analysis within discourse analysis. *Discourse & society*, 3(2), 193-217.
10. Fairclough, N. (2013). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Routledge.
11. Fallis, D. (2015). What is disinformation?. *Library trends*, 63(3), 401-426.
12. Fridkin, K. L., & Kenney, P. J. (2012). The impact of negative campaigning on citizens' actions and attitudes. *The SAGE handbook of political communication*, 173-185.
13. Grüning, D. J., & Schubert, T. W. (2022). Emotional campaigning in politics: being moved and anger in political ads motivate to support candidate and party. *Frontiers in Psychology*, 12, 781851.
14. Häberle, P. (1995). Die europäische Verfassungsstaatlichkeit. *Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft (KritV)*, 78(3), 298-312.
15. Ilie, C. (2015). Parliamentary discourse. *The International Encyclopedia of language and social interaction*, 1-15.
16. Ilie, C. (2016). Parliamentary discourse and deliberative rhetoric. *Parliaments and parliamentarism: A comparative history of disputes about a European concept*, 133-145.
17. Kudłacz, M., & Zhebchuk, R. (2019). Participatory budget in metropolies as instrument of direct democracy in public management: experience of Poland and Ukraine. *Zarządzanie Publiczne/Public Governance*, (3 (49), 63-76.
18. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
19. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). The metaphorical structure of the human conceptual system. *Cognitive science*, 4(2), 195-208.
20. Lerner, J. S., & Tiedens, L. Z. (2006). Portrait of the angry decision maker: How appraisal tendencies shape anger's influence on cognition. *Journal of behavioral decision making*, 19(2), 115-137.
21. Martin, J. R., & White, P. R. (2005). *The language of evaluation: Appraisal in English*. Palgrave Macmillan.

22. Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and opposition*, 39(4), 541-563.
23. Pierzchalski, F. (2020). Class resentment and leadership. Manipulation of negative emotions in political leadership practices. *Politeja-Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 17(68), 63-82.
24. Pratkanis, A. R., & Aronson, E. (2001). *Age of propaganda: The everyday use and abuse of persuasion*. Macmillan.
25. Schatz, R. T., Staub, E., & Lavine, H. (1999). On the varieties of national attachment: Blind versus constructive patriotism. *Political psychology*, 20(1), 151-174.
26. Scollon, R. (2008). *Analyzing public discourse: Discourse analysis in the making of public policy*. Routledge.
27. Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge university press.
28. Van Dijk, T. A. (2000). On the analysis of parliamentary debates on immigration. In M. Reisigl & R. Wodak (Eds.), *The Semiotics of Racism* (pp. 85-103). Passagen Verlag.
29. Van Dijk, T. A. (2003). Critical discourse analysis. In D. Schiffrin, D. Tannen, & H. E. Hamilton (Eds.), *The Handbook of Discourse Analysis* (pp. 352-371). Blackwell.
30. Van Dijk, T. A. (2006). Discourse and manipulation. *Discourse & society*, 17(3), 359-383.
31. Van Dijk, T. A. (2006). Discourse, context and cognition. *Discourse studies*, 8(1), 159-177.
32. Van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and practice: New tools for critical discourse analysis*. Oxford university press.
33. Walton, D. N. (1996). *Argument structure: A pragmatic theory*. Toronto: University of Toronto Press.

Всі таблиці з опрацьованими даними містяться за посиланням:
https://drive.google.com/drive/folders/1Zga60CN7ynmXmQHdmQUYA2biYEBGyW8g?usp=s_haring